

ADATOK MAKÓ FELSZABADULÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

Írta: POLÁNYI IMRE

Magyarország belépése a második világháborúba egyenes folytatása volt annak a politikának, melyet Horthy és kormányszata akkor már több, mint húsz éve folytatott. Különösen 1935-től kanyarodtak erre az útra. Ez időtől ugyanis a hivatalos magyar külpolitika minden fontos kérdésben együtt haladt a hitleri Németországgal, a magyar hadsereg pedig egyre fokozódó mértékben a német fegyveres erők függelékévé lett. A német-olasz fasizmusmal kötött szoros szövetség, majd a háborúba való engedelmes belépés oka részben Horthyéknak az az imperialista törekvése volt, hogy régi területeket szerezzenek vissza, és biztosítsák e területek feletti gazdasági és politikai uralmukat. Részben pedig a Szovjetuniótól és a szabadság gondolatáról le nem mondó magyar néptől való félelem homályosította el szemüket, midőn a német-olasz fasizmus szekértolóiává váltak, országunk népét, gazdaságát kiszolgáltatatták Hitlernek, és pusztító háborúba sodorták.

Makó és a megye urai is hozsannázva fogadták a Szovjetunió ellen indított háborút, »szent harcnak«, »keresztes hadjáratnak« neveztek. A Purgly-k, Bécsi Bertalanok, a szajoli-Fejér Miklósok szíve örömmel telt meg, mert ezzel biztosítani vélték birtokaik sérthetetlenségét, s lehetőséget a megye »régi« területeinek »visszaszerzésére«, ami természetesen saját birtokaik, vagyonuk gyarapodását jelentette volna. Kevésbé örült Makó népe. Ők saját bőrükön érezték az ellenforradalmi tőkés- nagybirtokos rendszer minden terhét, s megérezték, mit jelent a Horthyék és makói híveik által oly nagy örömmel üdvözölt háború. A makói dolgozóknak ezekre az ösztönös érzéseikre támaszkodva iparkodtak a makói kommunisták felhasználni a rendelkezésre álló lehetőségeiket, hogy meggátolják a Horthy-rendszer háborús politikájának teljes érvényesülését. E küzdelemben számos esetben a polgári ellenzéki vezetők is támogatták őket. Részben a fasiszta rendszer iránti gyűlöletből, részben azért, hogy választóikra gyakorolt befolyásukat el ne veszítsék.

I. Rövid áttekintés Makó gazdasági, társadalmi, politikai helyzetéről a felszabadulásig

Makó, illetve a Marosvidék talaja az Alföld legkitünőbb földjei közé tartozik. Parasztsága évszázados verejtékes munka tapasztalatai alapján az alföldi parasztságon belül is különleges szerepet töltött be. A múlt század 60—70-es éveitől kezdve vált a hagymatermelés a makói parasztság egyik legfőbb kereseti forrásává.

Makón nagybirtok nem alakult ki, csupán kulákbirtokokat találunk. Az 1935-ös összeírás adatai szerint [1] két nagyobb birtok volt, ezek sem magánszemélyek tulajdonában. (623 hold a Közbirtokosság földje, egy 1849 holdas birtok a városé.) Viszont 4318 törpe- és kisbirtokos parasztcsalád, a birtokosok 67,8 %-a — akik 5 holdig terjedő földön gazdálkodtak — 5203 hold földdel rendelkezett, a földek 11,2 %-ával. Ha ehhez hozzávesszük a földnélküli cselédeket, napszámosokat és részeseket, akik az 1930-as népszámlálás adatai szerint [2] 8153 keresőt és eltartottat számláltak (a mezőgazdasággal foglalkozók 41,7 %-a), az akkori Makót nyugodtan nevezhetjük a cselédek és napszámosok városának. Nagybirtok nem volt, mégis sok a cseléd és napszámos. Ennek az a magyarázata, hogy a hagymatermelés aránylag sok kézi munkaerőt igényel, így a hagymatermelő kulákbirtokok jóval nagyobb számban alkalmaztak cselédet és napszámost, mint a gabonatermeléssel foglalkozók. A föld felaprózottsága következtében a város lakóinak száma az idők folyamán csak lassan emelkedett. A statisztika alapján a lakosság lélekszáma 72 év alatt (1869-től 1941-ig) mindössze 28,6 %-kal gyarapodott [3]. A nyomor, a válságok miatt bekövetkezett elvándorlások és az »egykézés« folytán 1910 és 1941 között különösen csekély volt az emelkedés. Az elvándorlás a századforduló, különösen pedig az első világháború után jelentős méreteket öltött. A makóiak részben az ország más területein kerestek megélhetést, részben a Makó-környéki falvakban telepedtek le, ahol a makói helyzethez viszonyítva tűrhetőbb, elviselhetőbb volt a hagymaföldek hasznabére.

E sajátosan mezőgazdasági városnak a Horthy-korszakbeli ipara elenyésző. 1930-ban [4] Makón 1230 önálló iparos volt összesen 2004 alkalmazottal. Az önálló iparosok 66 %-a nem tartott alkalmazottat, és csupán 0,48 %-a foglalkoztatott 20-nál többet. Ezek a nagyobb vállalatok a következők voltak: Vasúti javítóműhely 93, Áramfejlesztő 34, Szabómalom 21, Gőzmalom 51, Nyomda 24, Szálloda 23 alkalmazottal. A későbbi években jelentős létszámú dolgozót foglalkoztatott a hagymaszárító is (METESz tulajdona).

*

A felszabadulás előtt négy párt működött Makón: a Nemzeti Egység Pártja, a Függetlenségi- és 48-as Kossuth Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt. Két front állott egymással szemben, a Kossuth Párt és a Szociáldemokrata Párt egységfrontja szemben a Kormánypárttal. A két párt szövetsége nem közösen kidolgozott akcióprogramon alapult, hanem csupán egyes alkalmakra (pl. választásra, az »egykézés« elleni akciókra) létesült spontán és ad hoc szövetség. Ennek az összefogásnak volt az

eredménye, hogy a városi képviselőtestületi és a megyei törvényhatósági bizottságok választása alkalmával évtizedeken keresztül a két ellenzéki párt jelöltjei kerültek ki győztesen. Közöttük számos becsületes és harcos baloldali munkás, paraszt és értelmiségi található, akik teljes mértékben bírták a szegényparasztok és munkások, a kispolgárság zömének bizalmát, és a felszabadulás után e bizalom a város élére állította őket. Így pl. az 1934-es törvényhatósági bizottsági választásokon a »proletártömegek lehengerelték az indolens polgárságot. Tíz törvényhatósági bizottsági tagot küld a város a megyére, mind a tíz legszélsőségebb ellenzéki politika képviselője« — panaszodik a Makói Friss Újság [5].

A 48-as Kossuth-párt vezetői a hagymatermelők közül és a hozzájuk közelálló értelmiségiekből kerültek ki. A párt baloldali ellenzéki követelésekkel lépett fel az egykézrendszer, a vármegyei kiváltságok megszüntetése és a megyei közigazgatás átszervezése érdekében. A párt főleg az »úri középosztály« ellen harcolt, követeléseinek középpontjában állt az »úri középosztály« felváltása a parasztsággal, mint az egyedüli erős, életképes, vezetésre alkalmas osztállyal. (Követelésüknek ez a fő pontja jellegzetes példája a narodnyik tanoknak, melyek elevenen éltek a parasztság vezetőinek nagy részében. Nem ismerték fel a munkásosztálynak, mint a leghaladottabb és a vezetésre egyedül alkalmas osztálynak vezető szerepét. Természetesen ezt a helyzetet a nagybirtokos-tőkés uralkodó réteg felhasználta saját céljaira, mert megosztotta az elnyomottakat; megnehezítette a munkás-szegényparaszti szövetség kialakulását, kezdetét, ugyanakkor a parasztságon belül az egységes paraszti osztály hamis elméletének jelszava alatt a falusi burzsoázia előtt tág tér nyílt a parasztság irányítására.) Mindezek a követelések lelkes visszhangra találtak a hagymások körében, és a »48-as olvasóköri« élénk politikai és kulturális élete jelentős befolyást gyakorolt a város politikai arculatára. A Kossuth Párt azonban 1937—38-ban bomlásnak indult. Erős rendőrségi nyomás nehezedett rá, a hatóságok a párt tagjait következetesen zaklatták. A Kossuth Párt működése, nem tudván kellő védelmet nyújtani a zaklatások ellen, lassan megbénult. A 30-as évek végén országsszerte politikai mozgalom indult meg a parasztság megszervezése érdekében. Egységes párt vagy egyesület gondolata vetődött fel, mely a parasztság minden rétegét egyesítené magában. E mozgalomhoz csatlakoztak és gerincét képezték a »népi írók«, falukutatók: Erdei Ferenc, Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József, Féja Géza és mások. 1939 Péter-Pál napjára értekeztetést hívtak össze Makóra, hogy megvitassák az új párt alakításának körülményeit és programját. Miután a gyűlést a városi rendőrkapitány nem engedélyezte, egy kibérelt dereglyén »kirándultak« a Marosra, itt beszéltek meg teendőiket, és alapították meg a Parasztpártot. A Nemzeti Parasztpárt Makón erőteljesebb tevékenységet a fokozott hatósági elnyomás és üldözés miatt kifejezni nem tudott, de országos vezetőinek jelentős szerepük volt a parasztságnak a függetlenségi mozgalomba való bekapcsolásában.

*

A makói kommunisták a Tanácsköztársaság bukása után elszenvedték az ellenforradalmi »megtorlás« minden válfaját. Ez azonban nem.

törte meg sem hitüket, sem akaratukat, és a 20-as évek végén komoly illegális szervezkedésbe kezdtek. Számos munkást és parasztot kapcsoltak az illegális kommunista mozgalomhoz. (1930-ban a tápei tiszaparti illegális gyűlés elárulása alkalmával 13 makói kommunista is lebukott.) A Szociáldemokrata Párt makói szervezetében lévő kommunisták a 30-as évek elején megalkották a párt baloldali csoportját, amelyben az egész SzDP párttagság 10—15 %-a foglalt helyet. E balszárny tudományos előadásokat szervezett, melyeket a munkások és szegényparasztok százai hallgattak végig nagy érdeklődéssel. Külön szemináriumot szerveztek, ahol nagy nehézségek árán beszerzett illegális brosrákat, folyóiratokat tanulmányoztak. A 30-as évek közepén egy ideig a Szociáldemokrata Párt vezetésére is irányító befolyást gyakoroltak. 1936—38-ban időszaki folyóiratot adtak ki »Várospolitikai Szemle« címmel. Mindez annak bizonyítéka volt, hogy a szociáldemokrata párttagok többségének támogatását élvezték. A KMP Központi Bizottsága irányelveinek figyelembevételével [6] igyekeztek kapcsolataikat megerősíteni a tömegekkel — a parasztokkal, értelmiségiekkel, polgárokkal — mindenkivel, aki ellensége volt a német és magyar fasizmusnak. A háború éveit egyik legfőbb feladatuknak pedig az élénkülő nyilas szervezkedés elleni harcot tartották [7].

A magyar uralkodó osztály Szovjetunió elleni hadüzenete megdöbbenést, majd ellenszenvet váltott ki a város paraszt és munkás rétegeiben. Ennek megnyilvánulása volt egy 1941. szeptember 10-én a vármegye törvényhatósági bizottságához benyújtott javaslat, melynek bátor hangja híven tükrözte Makó népének álláspontját. A javaslat — burkoltan célozva a pángermán veszélyre — kérte, hogy »írjon fel a Tekintetes törvényhatósági Bizottság a Magyar Királyi Kormányhoz olyan értelemben, hogy kívánja hadseregünknek különösen a védelem szempontjából való rohamos és minden célra alkalmas eszközök, anyagi és szellemi erőforrások igénybevételével való gyors fejlesztését, és ugyanettől a szemponttól vezéreltetve kívánja, hogy hadseregünk a mainál nagyobb mértékben (úgy számban, mint felszerelésben) semmi esetre se hagyja el az ország területét, hanem határainkon belül, minden eshetőségre számítva őrködjön a magyar határok felett.« [8] (A javaslat vezető körökben nagy vihart váltott ki. Ennek ellenére nyolcan szavaztak a javaslat mellett.) [9] E szavazatok a makói parasztok, munkások és az értelmiség jelentős részének egységes álláspontját képviselték. A szavazás kifejezésre juttatta azt, hogy a magyarságot fenyegető igazi veszélyt a német fasizmusban látják. 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot és Horthy Sztójay Döme volt berlini nagykövetet nevezte ki az ország miniszterelnökévé. Az új kormány a németek minden követelését teljesítette. E változás következményeit Makón is rövidesen megismerték. Április 5-én a Gestapó követelésére a rendőrség huszonkét kommunistát és »kommunista-gyanús elemet« letartóztatott és internált, mint az »államrendszerre nézve veszélyes« elemeket. Egy kivételével valamennyien a ricsei internálótáborba kerültek. Az internáltak egy része azelőtt alkalmi munkából élt, itthonmaradt családjukat nyomor fenyegette. Azonban az itthonmaradt baloldali elemek segítettek e családokat, sőt alkalomadtán az internáltaknak is juttattak élelmiszert. 1944. augusztus 31-én szabadultak ki a táborból. Pár nap múlva a

rendőrség újból elrendelte letartóztatásukat. Dr. Diósszilágyi Sámuel főorvos azonban idejében értesítette őket, és így el tudtak rejtőzni. Nappal marosparti szőlőkben, közeli tanyákon bujkáltak. Éjjel rokonoknál, ismerősöknél kaptak táplálékot. Az előbbiekből kitűnik, hogy Makó lakossága, — értve alatta a földnélküli, törpe- és kisbirtokos parasztokat, munkásokat, és az értelmiség egy részét, (tehát a város lakosságának kétharmadát) — elégedetlen volt a Horthy-rendszerrel, és ez az elégedetlenség jó talaj volt a baloldali mozgalom számára. Így tudott több párt jelentős befolyásra szert tenni általában a parasztság, különösen a kishagymások érdekeit hangoztató programokkal. A Kossuth Párt és a Szociáldemokrata Párt sok esetben fogott össze közös érdekért. Ilyenkor a szegény-parasztok a munkássággal együtt számos sikert értek el. A Szociáldemokrata Pártban — mint említettük — egy ideig a kommunisták befolyása érvényesült, akik számos esetben kezdeményezői voltak a munkás-paraszt összefogásnak, s a sikerek elérésében jelentős szerepet játszottak. Nem csupán agitáltak a rendszer ellen, hanem a legtöbb esetben bátran kiálltak a munkásság és a szegényparasztság érdekében, és e miatt sok üldözésnek voltak kitéve. A kommunistáknak ez a bátor harca kiváltotta a szegényparasztok együttérzését. Az üldözések, internálások ezt nem csökkentették, hanem még inkább megerősítették. A kommunisták küzdelmét támogatta a város haladó értelmisége, nem csupán szavakban és nyilatkozatokban, hanem — tudjuk — az internálások idején anyagi eszközökkel is.

A nyilas mozgalom a háború előtti években Makón is felütötte a fejét, a háború alatt pedig érezhető mértékben megerősödött. A makói nyilasok zöme Szöllősi (Naszluhác) Jenő gyógyszerész, később a Szálasi-kormány miniszterelnökhelyettese köré tömörült. Szöllősi a 30-as évek elején lépett a politikai porondra. Programja haladó polgári ellenzék látszatát keltette. Szembeszállt a dzsentrí vármegyével, a földosztást és a haszonbérek leszállítását követelte, tehát olyan programmal lépett fel, mely a szegényparasztok kívánságainak megfelelt. Ezzel a programmal a földre éhes uradalmi cselédek és kisparasztok, főleg a maroslelei püspöki uradalom körében, számos hívet szerzett magának. Ilyen »ellenzéki« programmal választották meg országgyűlési képviselőnek is. Bár az 1939-es választások idején még a Kisgazdapárthoz tartozott, pártonkívüli ellenzéki jelöltként lépett fel. (Mint kisgazdapárti jelölt ugyanis nem számíthatott volna a 48-as Kossuth Párt támogatására.) Valamivel korábban Gera József makói orvos, a budapesti nyilasház későbbi főnöke ugyanezt tette. Szöllősi és Gera nyílt csatlakozása a nyilasokhoz 1942—43-ban, a polgárság egy részét is magával ragadta; iparosok, kereskedők, makói tőkések, akik a legjobb esetben is középkapitalisták voltak, ki voltak téve a nagytőke falánkságának, mely egzisztenciájukat állandóan veszélyeztette. Ezért kétségbeesetten kapaszkodtak minden olyan párthoz, mely a nagytőke korlátozásának szükségességét hangoztatta, a kis- és középtőkések veszélyeztetése nélkül. A nyilas demagógia jó talajra talált náluk. Hogy Makón a nyilasok a két vezér ottléte ellenére sem tudtak garázdálkodni, az elsősorban a munkásokon, és a Kossuth Pártot támogató hagymakertészeken múlt, de nem kevésbé azon is, hogy Makó felszabadulása még a nyilas uralom bekövetkezése előtt történt.

1944. augusztusában a front Magyarország határaihoz közeledett. Az

uralkodó osztály, igen óvatosan, már előbb felkészült a menekülésre és az ország kirablására; ennek jegyében fogantak a kiürítési parancsok. Az első kiürítési parancs 1944. szeptember 8-án érkezett Makóra a debreceni 6. honvéd kerület parancsnokától, melyben elrendelte az előkészületek megtételét, a kiürítési szervezési munka megindítását [10]. A főispán egy sürgősen összehívott bizalmas értekezleten ki is dolgozta a tervezetet, majd újabb végrehajtási parancsra várt. Pár nap múlva a város kirablásának kezdő lépéseiként felvették a bankokból a megye és a város pénzét — többszázezer pengőt [11] és készenlétbe helyezték közlekedési eszközeiket. A főispán, az alispán és a polgármester »előrelátása« indokolt volt. Szeptember 25-én ugyanis híre érkezvén a szovjet csapatok közeledésének, a város katonai parancsnoka elrendelte a kiürítést. A város és a megye vezető tisztviselői, a birtokosok, tőkésék elmenekültek. A menekülők egy része észak felé indult útnak, és beleütközött a szovjet katonákba. Sokan visszatértek, egyesek életüket veszítették, a vezetőknél azonban sikerült egerutat nyerniök. A város teljes gazdasági »kiürítéséből« így nem lett semmi, bár sok értéket így is elvittek, és a katonaköteles korú férfiak jelentős részét is elhajtották Szeged felé. A lakosság köréből csupán kb. 66 család menekült el. Ezek egy részének oka volt rá, más része pedig a fasiszta rémhíreknek felülve futott világgá. Az elmenekültek zöme vezető tisztviselő, nagykereskedő, tőkés, birtokos, bankigazgató, gazdatiszt, ny. katonatiszt, nyilas vezér és néhány értelmiségi volt [12]. Valamennyien csaknem kivétel nélkül lelkes »harcosai« a »német-magyar fegyverbarátságnak«, esküdt ellenségei a Szovjetuniónak, a makói munkásoknak, szegényparasztoknak, és tevékeny szerepet játszottak a kommunisták, a baloldali elemek üldözésében. Rajtuk kívül még 12 egyéb foglalkozású kisember menekült el. A lakosság zöme azonban nem mutatott hajlandóságot az eltávozásra.

A Makón állomásozó magyar csapatok kelet-, délkelet felől várták a támadást, és ebben az irányban rendezkedtek be védelemre. A védelmet a városon kívül egy észak-magyarországi zászlóalj és sebtében rosszul felfegyverzett, kiképzetlen levonték látták el, míg a városon belül egy kisebb magyar egység helyezkedett el. A szeptember 25-én Torda—Arad—Temesvár vonalat elérő 2. Ukrán Front egyik előrehatoló kisebb egysége délről felszabadítva Magyarcsanádot, Apátfalvát, Makó előtt északi irányba haladva, 25-én Földeáig jutott, majd 26-án éjjel visszafordulva, *északi irányból az ún. battonyai úton váratlanul nyomult be a városba.* A váratlan támadás következtében a Főtéren lévő egység néhány puskalövés után a súlyos sebesültek hátrahagyásával, Tápéra vonult vissza [13]. A városon kívül védelmi állásban lévő magyar zászlóalj egy része megsemmisült, maradványa Kiszombor irányában elmenekült, a levonték pedig szétszéledtek. A visszavonuló csapatok hajnalban, esztelenségükben felrobbantották a két Maros-hidat, akkor, amikor a szovjet csapatok már a Maros mindkét oldalán elhelyezkedtek. Így tehát Makót a szovjet csapatok súlyosabb harcok nélkül, meglepetésszerű támadással foglalták el. (Hogy mekkora erővel, arra írásos források híján, egyelőre csak szemtanúk elbeszéléseiből lehet következtetni. Ezek szerint zászlóaljnyi erőről lehetett szó.) A magyar csapatok felocsudva első meglepetésükből és látván, hogy nem borítja el őket egy nagyszabású általános támadáshullám, megkísérelték Makó visszafoglalását. Szeptember

27—28-án indították meg ellentámadásukat Maroslele irányából több zászlóaljnyi erővel. Tizenkét napig folytak a harcok Makóért, de a szovjet csapatok szilárdan tartották a várost. A harcok főként a város nyugati, de északi és déli peremein is folytak. Ezek során egy kisebb magyar egységnek szeptember 30-án sikerült behatolni a város külső területére, de a szovjet csapatok még aznap visszaverték. A város védelmében az említett szovjet alakulat támogatására 28—29-én érkezett 4—5 löveg, 2 sorozatvető és 2—3 páncélos is részt vett. Ezeket villámgyors állásváltoztatásokkal a harctér különböző pontjain vetették be.

Makót aránylag megkímélte a háború. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a Vörös Hadsereg gyors előnyomulása következtében Makó megmenekült a nyilas uralom pusztításaitól. A szovjet csapatok bevonulását megelőzően csak néhány, inkább figyelmeztetésnek szánt akna hullott a városra, amely mindössze 6—8 ház tetőzetét rongálta meg. Nagyobb rombolást okoztak, különösen a külvárosokban, a felszabadulást követő német repülőtémadások, és a várost Kiszomborból lövő magyar tüzérség, a Makó körül hullámzó harcok pedig a tanyákon okoztak károkat. A harcok idején — a magyar honvédeken kívül — számos szovjet katonavesztett el. A polgári lakosság közül is kb. 70—80-an veszítették életüket. A Makó körüli harcoknak a 2. Ukrán Front október 6-án megindult nagy támadása vetett véget. Már a támadás első napján áttörték az erős és mélyen tagozott magyar-német védelmet, felszabadították Gyulát, 11-én Szegedet, és ezzel megkezdődött Magyarország teljes felszabadulása.

II. Az élet megindulása Makón és a megyében

Szeptember 26-án a Vörös Hadsereg megkezdte a magyar nép inkvizítorainak elűzését. Makót a történelem szerencse-gyermekeként nevezhetnénk, mert legközelebb volt a szabadság kapujához, s elsőnek léphetett a napfényes levegőre. S mi lett a fasiszta propagandából? Semmi más, mint leleplezett hazugság, amelyet az uralkodó osztály saját céljainak leleplezése érdekében akart a magyar dolgozók lelkébe plántálni. A Vörös Hadsereg parancsnoksága az első magyar városba érve, *felhívást* intézett a magyar lakossághoz, melyben hangsúlyozta, hogy nem Magyarország elfoglalására, vagy a fennálló társadalmi rend megváltoztatására törekszik, csupán a katonai szükségyszerűség kényszeríti, hogy az ország területére lépjen. »Semmi okotok a félelemre!« — hangsúlyozta a kiáltvány — »a Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól.« A makói szovjet parancsnokság magatartása, majd az elkövetkező időkben kiadott rendelkezései szép bizonyítékai annak, hogy a szovjet hadsereg bár mint ellenfél érkezett az országba, célja csupán a nép felszabadítása volt, és ezáltal a lehetőség megteremtése és segítségnyújtás az új, emberibb élethez. Ez nem szorult külön bizonyításra, hiszen a tettek önmaguk beszélnek, mégis hadd álljanak itt dr. Könyves-Kolonics Józsefnek, a város köztisztviselőjének álló haladó polgári értelmiségi személyiségének szavai, melyeket az ideiglenes képviselőtestület egyik ülésén mondott: »A Vörös Hadsereg nem szándékozik Magyarország függetlenségét elvenni, az ország belügyeibe beleavatkozni, népi pártok működését felfüggeszteni,

csupán az a kívánsága, hogy a Kommunista Párt működése meg ne gátoltsék, s mihelyt eljön az ideje, az ország lakossága maga fog dönteni államformája és belső igazgatása mikéntje tekintetében» [14]. Alig van Makónak olyan lakója, aki ne emlékeznék vissza szívesen és szeretettel a kemény, de megértő és igazságos, mindig segíteni-kész szovjet városparancsnokokra és katonákra. A polgárság, amely az első napokban megrémülve zárkózott szobáiba, a szovjet parancsnok intézkedéseinek hatására előjött, feloldódott féltékenysége, zárkózottsága és a város előtt álló feladatok megoldásából erejéhez mérten kivette a részét.

A makói szovjet parancsnokság már a felszabadulás napján, szeptember 26-án megkezdte működését az Arad—Csanádi Bank épületében. Első tevékenysége a város baloldali, fasisztaellenes személyiségeinek összehívása volt. Közös erővel hozták létre a Polgári Városparancsnokságot, amely élére állt a városnak, teljes felelősséggel és hatáskörrel irányította munkáját. E nagy munkához nyújtott segítséget a parancsnokság minden intézkedése, amelynek figyelme az élet egész területére kiterjedt. Felszólította a lakosságot a polgári tevékenység folytatására: az ipari és mezőgazdasági munka, a kereskedelem megindítására, a kulturális intézmények megnyitására. Felhívta a figyelmet a közegészségügyre, a kórház, gyógyszerárak munkájának folytatására, az utcák tisztántartására stb. Megcáfoltva az ellenséges propagandát, felszólította az egyházakat a templomok megnyitására.

1944 szeptember 27-én alakult meg a *Polgári Városparancsnokság*. A városparancsnok tisztét dr. Könyves-Kolonics József városi ügyészre, régi 48-as Függetlenségi és Kossuth Párti baloldali ellenzéki politikusra bízták, aki még aznap összehívta az »internáltakat«, akiknek zöme kommunista volt, valamint a munkásság és szegényparaszttság egyes vezetőit. A megbeszélésen szám szerint 23-an vettek részt [15]. Ezen, a városra nézve sorsdöntő tanácskozáson határozták el a városi közigazgatás helyreállítását és a polgárőrség megszervezését. E tanácskozást sorsdöntőnek nyugodtan vehetjük, hiszen itt dönt el, hogyan indítsák meg és milyen irányban vezessék a város életét. Itt dönt el, hogy a makói kommunisták meg tudják-e indítani a város vérkeringését, és meg tudnak-e birkózni az előttük álló hatalmas feladatokkal, hogy tudnak-e élni — és ez a város egész lakosságára is vonatkozik —, azzal a szabadsággal, amelyet a Szovjetunió véres harcokban szerzett meg számunkra. Mint a későbbi események bizonyítják, rászolgáltak a bizalomra. Fáradságot, erőt nem kímélve, lankadatlan munkával, tapasztalatlanságból eredő kisebb-nagyobb hibáktól eltekintve, helyes irányba terelték a város életét.

A munka megindítására öttagú állandó bizottságot alakítottak, amelynek minden politikai és igazgatási ügyben döntési joga volt. Az öttagú bizottság mellett tizenegytagú állandó tanácsadó szerv működött. Az öttagú városparancsnokság három tagja kommunista, egy szociáldemokrata és egy 48-as Függetlenségi és Kossuth Párt-i tag volt. A tizenegytagú tanácsadó szerv minden tagja a kommunisták soraiból került ki. Mindez azt bizonyítja, hogy a város életében a felszabadulás első percétől kezdve az irányító szerep a Kommunista Párt kezében volt, de bizonyítja azt is, hogy a makói kommunisták a nehéz és felelősségteljes munkából mindenkor oroszlánrészt vállaltak. A város lakosságának az a bizalma, mely a kommunistákat a felszabadulás után a város élére állította, a fel-

szabadulás előtti harcoknak és a felszabadulás első napjaiban tanúsított magatartásuknak eredménye volt. A 27-én megtartott tanácskozás alapján és eredményeként állították össze a városi közigazgatás különböző ügyosztályait. Bár a vezető tisztviselők zömének elmenekülése gondot okozott az ügyvitelben, az itthonmaradt és becsületesen dolgozni akaró tisztviselők segítségével áthidalták e nehézségeket. Már 28-án tizenegy ügyosztály kezdte meg működését egy-egy szakképzett tisztviselő vezetésével. Minden ügyosztály vezetője mellé a »városparancsnokság és együttes bizottságának« egy-két tagját delegálták tanácsadás és ellenőrzés végett [16]. A polgármesteri teendők ellátásával dr. Szűcs Zoltán volt főjegyzőt bízták meg. A közigazgatás munkája a magyar ellentámadások, a város szélén folyó harcok miatt még néhány napig szünetelt, majd október 2-án indult meg újból. A polgári városparancsnokság és igazgatás munkája az első hetekben a nyugalom biztosítására, a munkák megindítására, a közellátás megszervezésére, a romok eltakarítására stb. irányult. Október 6-ig, a 2. Ukrán Front nagy támadásáig Makó szinte az egész külvilágtól el volt vágva. A 6-án megindult támadás eredményeképpen a megye (volt Arad—Csanád—Torontál közigazgatásilag ideiglenesen egyesített megyék) területe fokozatosan szabadult fel, és október 12-re a Vörös Hadsereg teljesen megtisztította, ennek nyomán megindulhatott a munka a városon kívül, a makói földeken, tanyákon is. Így a városparancsnokság és a makói kommunisták figyelme október 12-e után kiterjedt, elsősorban a 46 ezer holdas makói határra, de az egész megyére is. Ez természetesen újabb nehéz feladatokat rótt a *Polgári Városparancsnokságra*. A város körül lefolyt kéthetes harcok idején sikerült megtenni az élet megindítására, a város belső életének megszervezése terén a kezdeti lépéseket. Most kiszélesedett a városi hatóságok feladatköre.

*

Csanád megye, Makó kitűnő földje és dolgos, a földhöz jól értő parasztosságának kezemunkája folytán mindig egyik leggazdagabb éléstára volt az országnak. A város és megye mezőgazdasági termelése különösen fontossá vált 1944—45-ben, amikor a harcok következtében az őszi munkálatok az ország nagy részében szüneteltek, vagy el sem kezdődtek. A harcok a mezőgazdasági munkák folytonosságában Makón is zavart okoztak, szeptember 24—25-ig pedig lehetetlenné vált a munka. Hátráltatta már a korábbi bizonytalan helyzet és a sok őszi eső is. Ez az állapot egészen október 12-ig tartott, mikor a megye területén elült a harci zaj. A harcok idején éppen a kukorica és egyéb kapás növények betakarítása lett volna időszerű. A betakarítás elhúzódott, sőt az említett növények nagy része lábon maradt, ez pedig az őszi szántási és vetési munkákat gátolta. Nagy mértékben akadályozta még a munkát az igaerő hiánya, a földeken heverő aknáktól, fel nem robbant lövedékektől való félelem is.

A város vezetői felismerték a veszélyt, amelyet a mezőgazdasági munkák elhanyagolása jelentene, és minden lehető elkövettek megindítására. Október 12-én, 13-án, 17-én felhívással fordultak a lakossághoz, hogy az elmaradt mezőgazdasági munkálatokat haladéktalanul kezdje meg, mert a munkálatok elvégzése mindenkinek életfontosságú érdeke,

majd minden munkaképes egyént felszólítottak a kereseti lehetőségek felhasználására [17]. A felhívás adminisztratív alátámasztására október 17-én az őszi mezőgazdasági munkák idejére beszüntették a pénzbeli és természetbeni segélyek folyósítását olyan családoknak, ahol keresőképes családtag volt. A szovjet parancsnokság kb. 600—800 lovat bocsátott a város rendelkezésére a betakarítási és vetési munkákhoz. November 5-én a polgári városparancsnokság és együttes bizottsága rendeletet adott ki [18], melyben kötelezte a traktortulajdonosokat traktoraik azonnali üzembehelyezésére és a szántási munkálatok megkezdésére. Megtiltotta, hogy a földek felszántásánál személyi érdekek érvényesüljenek. Ehelyett »földről-földre haladva«, »az üzemanyag legnagyobb megtakarításával kell a gépet húzatni«. Megállapította a szántási díjat, és az ez ellen vétőket munkabér-uzsora címen kívánta felelősségre vonni. Megszabta a traktorvezetők bérét is. Előírta, hogy minden földtulajdonosnak, vagy haszonbérlőnek annyi területe szánható fel, amennyibe búzát vagy őszi-árpat akar vetni. Erre a rendeletre azért volt szükség, mert egyes elemek már ekkor igyekeztek gátat emelni az élet megindítása elé [19]. Ezen az intézkedésen is látható a felelősségérzet, és sikerült is megtalálni a jövőt legjobban biztosító módszert: az erők összefogását és leggazdaságosabb felhasználását.

Az új élet vérkeringésének megindulását nem kis mértékben hátráltatta, hogy a kishaszonbérlők körében a felszabadulás után bizonytalanság uralkodott, továbbra is megtarthatják-e bérletüket, mivel október elsejével lejártak az egyéves szerződések. Bizonytalanságban voltak, vajon az új helyzetben nincsenek-e kitéve annak, hogy föld nélkül maradnak akár úgy, hogy tulajdonosaik veszik vissza, akár úgy, hogy a »kommunisták államosítják«. A bizalmatlanság és kételkedés tehát részben 1919. hibás parasztpolitikájának volt a következménye. A városparancsnokság felismerve a politikai és gazdasági szempontból egyaránt veszélyes helyzetet (melynek komoly következményei lehettek volna, hiszen Makó határában a parasztság jelentős része kishaszonbérlő volt, és így nagy területek megmunkálása vált bizonytalanná), rendeletet bocsátott ki [20], mellyel megszüntette a földhaszonbérletek tekintetében uralkodó bizonytalanságot. A Polgári Városparancsnokság részben ennek megszüntetése végett, részben pedig a földek feltétlen megmunkálásához fűződő közérdekre való tekintettel elrendelte, hogy az 1944. évi október 1-én lejárt haszonbérletek bérlői 1945. október 1-ig továbbra is megtarthatják bérletüket, ugyanakkor a haszonbérbeadók kötelesek a bérlet birtokban hagyni. Ettől sem a bérlő, sem a bérbeadó egyoldalúan el nem állhat. A Kommunista Párt így jó politikai érzékkel felismerte, és helyesen képviselte a szegényparasztok, a kishagymakertészek érdekeit, akiknek zöme kisbérlő volt. Ezeket az érdekeket összekapcsolva az ország általános gazdasági érdekeivel, eredményesen lendítette előre az új rend megszilárdulásának ügyét, megnyerve a szegényparasztság bizalmát, és makói viszonylatban megkezdte a proletárdiktatúra alapjának, a munkás-paraszt szövetség alapkövének lerakását.

A város élelmezése terén is komoly problémák voltak. Makó az 1944. évi kitűnő termés következtében bőven el volt látva gabonával, így az ellátatlan lakosság nagy részének kenyér-liszt fejadagjait nehézség nélkül biztosítani tudták, mert a szovjet csapatok a megyében lévő uradal-

mak készleteinek csak egy részét vették igénybe a hadsereg ellátására. Egyéb fontos élelmiszerekből azonban csak pár havi készlet állt rendelkezésre (só, cukor, zsír stb.). A zsírellátást a sertésvágási engedélyek és a beszolgáltatás rendezésével igyekeztek megoldani. Egyéb közszükségleti cikkek terén is komoly hiányok voltak. Nem volt üveg a bombasérült házak ablakainak beüvegezéséhez, bőr a cipők javításához, textílnemű a ruházathoz. A készleteket a nagykereskedők vagy elszállították, vagy elrejtették. Az elrejtett anyagok nagy részét felkutatták, lefoglalták és a lakosság részére kiadásra bocsátották [21]. A hiányzó közszükségleti cikkek beszerzése a későbbi hetekben, hónapokban csak cserealapon volt lehetséges. A burgonya, napraforgó és egyéb magvakból a felesleges készleteket a város maximális áron megvásárolta, s más városokban mindezekért só, cukor, élesztő, paprika beszerzését kísérelte meg, több-kevesebb sikerrel [22].

*

A város életének megindulásában jelentős lépés volt az üzemek munkájának megkezdése. A felszabaduláskor a jelentősebb üzemek voltak: a Tóth-malom, mely általában 50 munkást foglalkoztatott, és két szárítóüzem (Konzerv-gyár); az egyik a METESz tulajdonában, a másik magántulajdonosé (Hangai). A METESz szárítóüzem általában 200—400 idény-munkást foglalkoztatott. Ezenkívül több kisebb, néhány munkást foglalkoztató magánmalom is volt a városban. A nem mezőgazdasági-ipari üzemek közül említést érdemel a Sz. Cs. V. (Szeged-Csanádi Vasút Rt.) javítóműhelye 50—60 munkással, a Villamostelep 40—50 munkással. A felszabadulás előtt működött még két téglagyár és két faáru üzem, ez utóbbiak azonban anyaghiány miatt még a háború alatt leálltak. Az üzemeknek csak egyes, könnyen mozgatható részeit rabolták el, és így a felszabadulás utáni hetekben gyorsan meg tudták kezdeni a munkájukat [23], bár fűtőanyag hiányában csak korlátozott mértékben. Mindezek ellenére sem volt komolyabb fennakadás. A malmok műszaki dolgozói és munkásai a város segítségére siettek az élet, a munka megindításában. (Az egyik malomban pl. a fűtést saját készítésű fafűtéses generátorral oldották meg, és a lelei uradalomban kitermelt nyárfával tartották üzemben.) A két szárítóüzemben november 3-án indult meg a munka. Az, hogy megindulhatott, a szovjet parancsnokságnak volt köszönhető, amely az üzemnek bérszáritásra adott megbízást, és a munkát a legmesszebbmenő támogatásban részesítette. (Megfizette a kishagymásoknak a felszabadulás előtt a régi METESz-nek leszállított és ki nem fizetett hagyma árát. Gondoskodott arról, hogy a munkások teljes bérüket megkapják [24].) A Polgári Városparancsnokság ugyanakkor a METESz élére a kommunisták kezdeményezésére *felügyelő és intézőbizottságot* állított, mely a kertészek egyesületének és a METESz-nek legfelsőbb felügyeleti szerve lett. Tagjai maguk is kishagymások és mezőgazdasági munkások voltak [25]. A felügyelőbizottság az ügyek vezetésére szövetkezeti tanácsot rendelt ki [26]. Így vették kezükbe a makói kishagymások, munkások a régi, hirhadt szövetkezet vezetését és állították a lakosság szolgálatába. Lényegesen különbözött a régitől, mert a korábbival ellentétben a vezetés most a kishagymásoké, mezőgazdasági munkásoké lett. Október első napjaiban már működött a villamostelep is, és megfelelő mennyiségű áram-

mal látta el a várost. A makói villamostelep munkásai a szovjet katonák segítségével a város szekundervezetékeinek kijavítása után már szeptember legvégén megindították a szükségüzemet és a lámpák kigyulladtak a város területén [27].

Az elmenekült üzemtulajdonosokat a makói közfelfogás hazaárulóknak minősítette. Az elhagyott mezőgazdasági ingatlanokhoz hasonlóan, az esetek túlnyomó többségében a MKP javaslata és a munkások követelése alapján gondnokokat neveztek ki (rendszerint a régi szakmunkások közül), akiknek feladata az üzem vezetése és működtetése volt [28]. Egyes üzemtulajdonosok azonban már október hónapban kezdtek visszatérni, és el akarták foglalni régi üzemüket, amelyet már megbízott gondnok vezetett. A városparancsnokság mérlegelve a helyzetet, október 21-én átmeneti intézkedést hozott, amelynek értelmében a volt tulajdonost üzemébe, mint üzemvezetőt, azonnali hatállyal behelyezte. Ez az akkori viszonyok között kétségtelenül helyes intézkedés a termelés zavartalan folytatásának, sőt növelésének a biztosítására irányult, mert a visszahelyezett tulajdonos az esetek túlnyomó többségében megmaradt tőkéjét az újból visszakapott üzemébe fektette. Az üzemben foglalkoztatott munkások ügyét pedig a volt tulajdonosnak a munkások által választott bizalmi férfival kellett megtárgyalnia és intéznie [29]. Ez a munkásellenőrzés megvalósítását jelentette, megfelelő tapasztalat hiányában természetesen csak kezdetlegesség formában.

Október 30-ra a helyreállított Sz. Cs. V.-vonalon a vasúti személyforgalom is megindult. A Szeged-Csanádi Vasút javítóműhelye is rövidesen megkezdte működését a közlekedési eszközök helyreállításával. Egy későbbi kimutatás szerint [30] 1945 végéig a viszonylag kis üzem 130 súlyosan rongált vasúti teherkocsit, 5—6 mozdonyt állított helyre. Jelentős segítséget nyújtottak a vasúti és közúti Maros-híd szerkezetének helyreállításához és megszámlálhatatlan kisebb-nagyobb javítási munkákat végeztek el.

A régi üzemek munkájának megindításán kívül új üzemek létesítését is elhatározták, elsősorban olyat, melynek helyben biztosítható a nyersanyaga. Így egy kenyérgyárat és egy szapparfőző üzemét, melyek rövidesen meg is kezdték működésüket. A polgárság vállalkozó kedvének növekedésére vallott többek között az is, hogy október végén már az olajútás, börgyártás megindítására is akadt vállalkozó [31]. Az üzemek munkájának helyreállításán kívül sürgős feladatként jelentkezett az úthálózat rendbehozása. A város végezte el a már korábban említett átereszek, kisebb hidak helyreállítását, illetve a felrobbant betonhidak helyett erős fahidak építését. Ezek helyreállítása a mezőgazdasági munkák elvégzésének elengedhetetlen feltétele volt, úgyszintén annak is, hogy a Makó környéki tanyákkal könnyű és gyors összeköttetést biztosítsanak. Helyreállították a város-egészségügyi szempontból oly fontos vízvezető csatornákat is [32].

*

Makón a kiürítési parancs következtében szeptember 23-tól kezdve megszűnt az iskolai oktatás. Az iskolák kapuit bezárták, a gyerekek hazaszéledtek, néhány pedagógus elhagyta a várost, a többi odahaza várta:

mi lesz? A felszabadulás első napjainak bizonytalansága után visszatért életkedvük. A szovjet- és polgári városparancsnokság bátorító magatartása felkeltette munkavágyukat. A városparancsnokság és a pedagógusok egyaránt érezték, hogy a háború egyik legnagyobb tragédiája a gyermekek elzüllése lenne. Mindannyian egyik legfontosabb feladatuknak tekintették az iskolák megnyitását. Lassan a szülők félelme is felengedett, és októberben már bátran engedték gyermekeiket az iskolába. A Polgári Városparancsnokság október első napjaiban összehívta a pedagógusokat, az iskola fenntartó szerveket. Mintegy harminc tagú értekezleten vitatták meg az oktatás kérdését. Ekkor alakították meg a *Makói Közoktatásügyi Bizottságot* (kb. október 10—12-én). Ez a bizottság volt hivatva pótolni az akkor már és még hiányzó Közoktatásügyi Minisztériumot és Tankerületi Főigazgatóságot. A bizottság elnöke és titkára az általános helyzetnek megfelelően saját belátása szerint intézkedhetett. Fontosabb határozatokhoz a Polgári Városparancsnokság, később a Nemzeti Bizottság jóváhagyása volt szükséges. A bizottság széles, szinte miniszteriális hatáskörrel rendelkezett. Hatáskörébe tartozott a nevelők alkalmazása, munkába állítása, az iskolák dologi ügyeinek intézése, az iskolák szakmai és a kapott instrukcióknak megfelelően politikai irányítása [33] stb. Legelső feladatuk az épületek biztosítása és használhatóvá tétele, megfelelő számú pedagógus biztosítása, illetve az iskolák tanerőinek észszerű elosztása volt. A tananyagot a rendelkezésre álló lehetőségeken belül a »változott körülményekhez« igyekeztek alkalmazni. Az épületek rendbehozásához messzemenő támogatást kaptak a szovjet parancsnokságtól. A megmaradt tanerők munkáját úgy osztották be, hogy a különböző iskolák kisegítsék egymást a hiányzó szaktanárok terén. Tüzelőanyag hiányában a középiskolákban a tél folyamán heti 18 órában folyt a tanítás. Elhagyták a továbbhaladás szempontjából nem feltétlenül szükséges tárgyakat [34] és csökkentették a nagy óraszámú tárgyak tanítási idejét. Ilyen előzmények után került sor 1944 október 19-én az iskolák megnyitására (kivéve a gazdasági népiskolát, mely november 9-én nyitotta meg kapuit) [35]. A Közoktatásügyi Bizottság működésének jelentős eredménye volt a *dolgozók esti iskolájának* megnyitása, 1944 december 1-én (I. osztály). Ez az iskola a maga nemében első volt az országban, a kereskedelmi iskolában jött létre 10 hónapos tanévvel. A felvételi korhatárt 18 évtől szabták meg. Később a gimnáziumban is megindult, 5 hónapos tanévvel [36]. A Párt, a város vezetősége, a szovjet parancsnokság a legmesszebbmenően támogatták a pedagógusokat. Rendszeresen jelentést kértek az iskolai munkáról, problémák, nehézségek esetén azonnal intézkedtek. A makói pedagógusok többsége a nehéz körülmények között is a legnagyobb odaadással nevelte az ifjúságot nemcsak az iskolában, hanem az iskolán kívül is. Szívesen támogatták a megalakuló MADISZ-t tanácsaikkal és előadásokkal [37].

*

Csanád-Arad-Torontál megye gazdasági, társadalmi és kulturális központja, a megye egyetlen városa Makó volt. A megye falvai, tanyái központjuknak tekintették, s a felszabadulás első napjaiban is Makóról várták a segítséget, útmutatást a tennivalókhoz. Így a város és vezetői fe-

lelősek voltak az egész megyéért. Felelősek voltak azért, hogy minden községben helyreálljon a rend, és a nyugalom, hogy segédkezet, irányítást adjanak az új élet megindításához. A megye vezetőinek túlnyomó része elmenekült a felszabadító csapatok elől, elvitték, ami könnyen elvihető volt. A visszavonuló katonai alakulatok pedig egymás után robbantották fel a hidakat, útkereszteződések átereseit. Ezek felrobbantása ugyan a Vörös Hadsereget egy pillanatra sem tartóztatta fel, de gátolta a polgári közlekedést, gátolta a falvak és tanyák összeköttetését Makóval [38]. A megye majdnem teljesen orvos és gyógyszerár nélkül volt. A felszabaduláskor a 43 községben mindössze három orvos maradt és egy gyógyszerár működött (Battonyán) [39]. A közigazgatás szétesett. A felszabadulás utáni hetekben egyre sürgetőbbé vált a megye, a járások és községek igazgatásának, életének helyreállítása. Egyre inkább sürgette ezt a szovjet városparancsnokság is. Így született meg az elhatározás a megyei, járási és községi igazgatás megszervezésére. A polgári városparancsnokság kapta a megbízást ilyen rendeltetésű testület létrehozására. Az alispáni teendők ellátásával az árvaszéki elnököt bízták meg, s mellé rendeltek egy öttagú bizottságot munkája támogatására, mely »Várme gyei Ötös Bizottság« néven működött. A Polgári Városparancsnokság október 13-án kelt iratában értesítette a h. alispánt és közölte azoknak a nevét, akiket a Polgári Városparancsnok a városi igazgatás mellett működő bizalmi testület megbízásából az Ötös Bizottság tagjaivá delegált [40]. A Bizottság hatáskörébe tartozott minden, a megyét érintő kérdés elbírálása és a döntés joga, a községi és járási közigazgatás, a mezőgazdasági munkák megszervezése és irányítása, a rend és nyugalom biztosítása stb. Első feladatuknak tekintették az összeköttetés megteremtését a falvakkal. E munka a közlekedési viszonyokat tekintve hatalmas erőfeszítést, sőt fizikai megerőltetést kívánt. Fuvart általában a szovjet parancsnokság bocsátott rendelkezésükre, de ha ez nem sikerült, gyalogszerrel, esőben és sárban vágtak neki az útnak. A községek nagy részében szomorú kép fogadta a látogatókat: a községi hivatalok zárva, a lakosság a legnagyobb bizonytalanságban. Gyűléseket hívtak össze, és magyarázták az eseményeket. Ahonnan a jegyző elmenekült, erre alkalmas személyeket bíztak meg a közigazgatási teendők ellátásával és ott helyben megszervezték a község polgárőrségét. Igen sok községben bizalmatlanul fogadták őket, mert a régi megyei urakat vélték bennük visszatérni. Azoknak a visszatérésétől féltek, akiknek földjein görnyedtek, akik »atyai jóindulatukban« csontjukból a velőt is kiszívták. Félelmük felengedett, mikor látták, hogy az Ötös Bizottság tagjai munkásemberek. Felengedett, mikor látták, hogy a községek élére becsületes dolgozókat állítanak, akik bürokratikus herce-hurca nélkül a helyszínen orvosolják a sérelmeket. Különösen megnőtt irántuk a bizalom, mikor a földosztás szükségességéről beszéltek, s azt nemsokára végre is hajtották. Könnyen és gyorsan sikerült rendet teremteni azokban a községekben, ahol szovjet egységek állomásoztak. Ezek parancsnokai a legmesszebbmenő támogatást biztosították az Ötös Bizottság és alispán működéséhez. Egyes községek még a Bizottság érkezése előtt igyekeztek biztosítani a rendet, a munkák megindítását. (Némelyek szinte túlzásba is estek: Battonya pl. gazdasági téren önállósítani kívánta a községet, függetleníteni a megyétől, megszervezték az adók befizetését — a feudális füstadó formájában. Pitvaros és Csanád-

alberti pedig egyenesen önálló köztársaságot készült kikiáltani.) Ezeket a helytelen irányú törekvéseket a Bizottságnak a szovjet parancsnokságok segítségével sikerült leszerelni, és e községeket is bekapcsolták a megye munkájába. Egyes községeknél, ahol nem állt módjukban teljesen helyreállítani a közigazgatást, összevonták 2—3 község teendőinek ellátását [41]. A megye pénztára azonban üresen állt. A pénzügyi helyzet rendezése érdekében október 18-án az adók beszedésének folytatását rendelték el, s vármegyei pénztárt állítottak fel a pénzkezelés lebonyolítására [42]. A megcsappant bevételek miatt ideiglenesen a kiadásokat is racionalizálták, s szinte csak a legszükségesebbekre, az alkalmazottak fizetésére fordították [43]. A községek élelmezésével nem volt probléma. Hiány volt azonban itt is a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez szükséges igaerőben. E kérdés megoldását úgy igyekeztek biztosítani, hogy községenként bizottságokat szerveztek az igaerők gazdaságos felhasználására. A mezőgazdasági munkák a súlyos nehézségek ellenére a körülményekhez képest kedvezően haladtak.

A megyei hatáskörű Ötös Bizottság munkájának részletes ismertetése kívül esik e dolgozat tárgykörén. Ennyit mégis el kellett mondani e jellegzetes, öntevékeny népi szerv munkájának érzékeltetése végett, amelynek működése jól mutatta, hogy a Csanád megyei nép először a történelemben valóban a megye gazdájának tekintette magát.

III. A Kommunista Párt megalakulása, a pártok tevékenységének megindulása

A Kommunisták Magyarországi Pártja a Tanácsköztársaság harcai után az ellenforradalom véres, kegyetlen üldözése következtében illegálitásban kényszerült, és több mint huszonöt esztendőn keresztül kénytelen volt »föld alatt« küzdeni. Az egyetlen párt volt Magyarországon, mely az ellenforradalmi rendszer, a fasizmus ellen következetes harcot folytatott a nép felszabadítása érdekében, és a harcokban a Párt hatalmas áldozatokat hozott.

Tudjuk, Makón is mély gyökerei voltak a Kommunista Pártnak, és ennek köszönhető, hogy a kommunisták álltak elsőként a gátra és válták a város életének megindítását. Ugyanakkor konkrét feladatokból, a napi munkából is nekik jutott az oroszlánrész. Már az első napokban tárgyaltak a legális pártszervezet megalakításáról is, de erre az égető napi problémák és a felső szervek útmutatására való várakozás miatt csak később került sor. A pártszervezet 1944 október 13-án alakult meg, *Kommunisták Magyarországi Pártja Makói Csoportja* néven. Hosszas viták után úgy döntöttek, hogy egyelőre, amíg felső pártszervektől más utasítást nem kapnak, a tagság soraiba a régi kommunistákon kívül a munkásság baloldali, legmegbízhatóbb, kipróbált tagjait veszik fel, és kötelezővé teszik a két ajánlást. Ez volt a helyzet a már felszabadult más városok pártszervezeteiben is. Ez a bizonyos mértékű elzárkózás általában, és Makón sem volt helyes. Bezárta a Párt kapuit sok becsületes ember előtt. Éppen akkor, midőn Makón még csak a Kommunista Párt vállára nehezedett a munka és a felelősség. A pártszervezet 35 taggal alakult meg, melynek élén 9 tagú vezetőség állt [44]. A pártélet tevékenysége főleg a kom-

munistákról Horthyék által terjesztett rágalmak leleplezésére, a Párt »mibenlétének« megmagyarázására és a vidéki szervezőmunka megindítására irányult. Minden alkalmat megragadtak, hogy rámutassanak a Párt lényegére, céljaira. Erre nagy szükség volt, hiszen: »... Magyarországon, így Makón is a Kommunista Párt mibenléte, szándékai és céljai tekintetében a legnagyobb tájékozatlanság, sőt tudatlanság uralkodik«, — állapította meg Kiss Imre 1944. november 20-án, a városi képviselőtestület ülésén. »Ezzel a fogalommal minden elképzelhető rútat és rosszat összekötöttek.« »... Hogy valójában kik és milyen emberek a kommunisták, szép példa erre a felszabadulás első napjaiban mutatott magatartásuk is« [45].

A szektás tagfelvételi politikát kivéve az első naptól kezdve széles nemzeti összefogás politikája irányította a MKP makói szervezetének munkáját. Ennek megfelelően működő pártok hiányában alkalmi megbeszélésekre hívták össze a városi értelmiség, az iparosok, a kereskedők és a parasztság képviselőit [46]. Ugyanez a törekvés nyilvánult meg a városparancsnokság összetételében, kifejeződött a városi képviselőtestület pótló bizottság megalakításakor, mert e bizottságban a város minden társadalmi osztálya és rétege képviselve volt. (Kizárva természetesen a fasiszta-nyilas elemeket.) A makói kommunisták felsőbb instrukcióra nem várva, hozzáfogtak a felszabadított falvak pártszervezeteinek megalakításához is. Rendkívül nehéz viszonyok között indulva, népgyűléseken ismertették a parasztsággal a helyzetet és a párt céljait. Le kellett küzdeniök a technikai nehézségeken kívül a parasztságba 25 éven keresztül beleplántált félelmet is a kommunistáktól, mint a »magántulajdon megszüntetőitől«, ami 1919. hibás agrárpolitikájára vezethető vissza. A nehézségekre éles fénnel világítanak rá a Mezőhegyesen történtek: 1944. decemberében népgyűlésre hívták össze a mezőhegyesi állami gazdaság cselédeit, napszámosait a pártszervezet megalakítása céljából. Mikor megérkeztek, a teremben — a botosispánokat találták. Ők jöttek el a gyűlésre, hogy az itt hallottakat majd elmondják a parasztoknak. »Mert ez eddig így volt szokás«. Ez az eset megtanította a makói kommunistákat arra, mennyire szükséges a párt politikájának és célkitűzéseinek ismertetése, hogy ne új »uraságoknak« tékintsék őket, hanem annak, amik: a munkások és parasztok, a dolgozók érdekei képviselőjének. Szívós és kitartó munka eredményeként 1945 elejére a megye majdnem valamennyi községében megalakult a Kommunista Párt helyi szervezete. (41 község közül 38-ban, a Kisgazdapárt 34-, a Szociáldemokrata Párt 23, a Nemzeti Parasztpárt 18, a PDP pedig 6 községben.) [47].

A Párt az élet megindítása érdekében kifejtett munkája révén — (hiszen ők dolgoztak a Polgári Városparancsnokságban, az »Ötös Bizottságban« stb.) — rövidesen igen népszerű lett, és a lakosság teljes bizalommal fordult hozzá minden bajával. Különösen az üzemi, kisipari munkások és a mezőgazdasági cselédek, napszámosok között vert mély gyökeret. De az értelmiség körében is jelentős befolyásra tett szert a gyakran tartott értelmiségi ankétok révén, amelyeken az aktuális politikai és gazdasági kérdéseken kívül az értelmiségnek az újjáépítésben betöltendő fontos szerepéről volt szó. Különösen fellendült a Párt munkája akkor, amikor Szegeden október végén megalakult az MKP. Külföldi Bizottságának Magyarországra érkezett tagjaiból a Központi Bizottság. A Központi Bi-

zottság a már megalakult pártszervezetek vezetőségeivel november 9-én közös tanácskozást tartott (Szeged, Makó, Hódmezővásárhely és Orosháza). Itt a vezetőségek, köztük a makói is, beszámoltak munkájukról, s a beszámolók után megkapták a szükséges útmutatásokat. Felhívták a figyelmüket a demokratikus összefogás politikájának fontosságára, s óvták a pártszervezeteket a »proletárdiktatúra azonnali megteremtésétől«, mint fenyegető veszélytől [48]. Meg kell említeni, hogy Makón is voltak egyes kommunisták, akiket ilyen irányú törekvések fűtöttek. Így pl. a rendőrség politikai osztályának vezetője 1944. végén, 1945. elején 200 rendőrére támaszkodva szőtt tervekét Makón a proletárdiktatúra kikiáltására.

A Kommunista Párt befolyásának hatalmas növekedésében fontos szerepet játszottak elsősorban reális politikai célkitűzései. A párt a dolgozók érdekeiből és szükségleteiből kiindulva szabta meg egy-egy időszakra vonatkozó taktikai irányvonalát. Tudatában volt annak, hogy a tömegek megnyerése és támogatása nélkül nem valósulhat meg a széles nemzeti egységfront, nem valósulhat meg a népi demokrácia:

*

A *Szociáldemokrata Párt*, amely az országban 1944 március 19-én kényszerült illegálisításba, Makón is megszűnt működni. A felszabadulás után csak 1944 novemberében állt talpra, s alakította újjá szervezetét. Erőinek zömét a kisiparosok, kereskedők, és tisztviselők köréből toborozta. A munkásságnak és a mezőgazdasági cselédeknek, akik a felszabadulás előtt támogatták, csak kis részét sikerült megtartania. A párt vezető rétegét a kisiparosság alkotta.

A *Nemzeti Parasztpárt*, bár szervezett formában a MKP kezdeményezésére csak december hónapban tömörül, már november elején élénk tevékenységet fejtett ki, és a Kommunista Párt mellett belekapcsolódott az újjáépítés munkájába, mint a munkás-paraszt szövetség hirdetője és szervezője. A Nemzeti Parasztpárt a párholdas törpebirtokos és kishaszonbérlo hagymások, a cselédek jelentékeny részének támogatását élvezte [49]. A makói értelmiség jelentős része, akiknek zöme a »népies« írók hatása alatt állott, ugyancsak a NPP-t támogatta, amelynek itt külön értelmiségi csoportja működött.

A felszabadulás utáni hetekben Makó politikai életének színterére lépett a *Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt* is. A kisgazdapárti tevékenysége is megelőzte a pártszervezet tényleges megalakítását, amelyre csak kb. 1944 december végén, január elején került sor. A Kisgazdapártnak Makón volt már némi múltja. Tevékenysége a felszabadulás előtti hónapokban teljesen megszűnt, a felszabadulás után is a »módosabb« parasztok, kulákok pártja lett. Teljesen az OMGE makói szervezetére támaszkodott, innen kerültek ki szellemi irányítói. Ezt a pártot támogatta a klérus is, felhasználván a parasztságra gyakorolt befolyását. Támogatta a tisztviselők, főleg a nyugdíjasok jelentős része. (Jellemző, hogy az 1945-ös őszi választásokon a nyugdíjasok negyedében nagy arányban győzött a Kisgazdapárt.) A Kisgazdapárt veszélyes ellenfélként kezelte a Nemzeti Parasztpártot, és ellentétet igyekezett szítani a két pártot támogató rétegek: a módosabb, búzatermelő parasztok — és a kishagymások között.

Még egypárt alakult meg Makón a felszabadulás után: a »48-as Függetlenségi és Kossuth Párt«. A felszabadulás után november-decemberben kezdte meg a szervezkedést, de jelentős szerepet többé már nem töltött be a város életében. A korábban a pártot támogató kishagymásokat a Nemzeti Parasztpárt vonta magához. 1944 végén, 1945 elején megkísérelték a Nemzeti Parasztpárttal való fúziót, de a Nemzeti Parasztpárt elutasította. A 48-asok ugyanis olyan feltételeket akartak szabni, mely aláasta, szétbomlasztotta volna a Nemzeti Parasztpártot. (Később a 48-as párt egy része a Kisgazdapártba, a másik része a Polgári Demokrata Pártba lépett át.) Így e párt elvesztette tömegeit, mert ezek részére a Nemzeti Parasztpárt programja többet nyújtott, mint a régi, felmelegített 48-as program.

Ezekkel a pártokkal működött együtt a Kommunista Párt az új demokratikus rend megteremtése érdekében. A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt szorosan együttműködött minden lényeges kérdésben. Nem volt ugyanilyen zavartalan a kapcsolat a másik két jelentősebb párttal. A Szociáldemokrata Párt Makón szembeszállt a munkásosztály egyesítését célzó törekvésekkel. Képviselőtestületi üléseken, a Nemzeti Bizottságban, a földreform végrehajtása során, az igazolóbizottságokban stb., mindenütt ez a politika érvényesült. A Szociáldemokraták jobboldali vezetői polgári demokráciát óhajtottak, amelyben vezető szerepet vittek volna. A Kisgazdapárt is polgári demokráciát óhajtott, de elgondolása szerint a »parasztság« lett volna az uralkodó osztály. Ez gyakorlatban a nagybirtokosok uralmához vezetett volna.

A felszabadulás előtt a városban a munkásság több szakmai szervezete működött a szociáldemokraták irányítása alatt. Jelentősebbek az élelmiszeripari, építőipari, fa-, fém- és bőripari csoportok voltak. A felszabadulás utáni hetekben a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére újjáalakították a *Szakszervezeteket*. Megalakították a földmunkások szervezetét, ismét életrehivták a bizalmi férfi hálózatot és megválasztották a *Makói Összes Szervezett Munkások Bizottságát*. Jellemző a Magyar Kommunista Párt térhódítására a munkásság körében és a szociáldemokraták háttérbe szorulására, hogy az egyes csoportok vezetőségébe, — a földmunkások szervezetébe is, valamint az Összes Szervezett Munkások Bizottságába, (mely a különböző csoportokat fogta össze) majdnem teljes egészében kommunistákat, vagy a párt célkitűzéseit magáévá tevő szociáldemokrata munkásokat választottak be. A társadalmi élet fellendülését mi sem mutatta jobban, mint az, hogy 1945-ben már 39 kulturális, szak- és sportegyesület fejtett ki tevékenységet.

IV. Az élet normalizálódása

Két hónapig végezte városmentő tevékenységét a Polgári Városparancsnokság s e rövid idő alatt sikerrel vezette át a lakosságot a nehéz napokon, megőrizte a rendet, megindította az igazgatási apparátust, és a lakosság részére is viszonylag normális életkörülményeket biztosított. »A németek által bezárt iskolák kapui megnyíltak és ismét megkonduhtak az elnémult harangok. Megindult a gazdasági, kulturális és rendes közigazgatási élet, s a lakosság folytatja rendes foglalkozását.« [50] Az élet normalizálódásával párhuzamosan egyre inkább kívánatossá vált olyan testü-

let létrehozása, mely a város közigazgatási ügyeit felső fokon intézné. A Sztójay-kormány ugyanis feloszlatta a város képviselőtestületét, és attól kezdve a felszabadulásig a polgármester képviselőtestület nélkül, önkényesen irányította a város életét. A felszabadulás utáni közigazgatás helyzete már ismeretes. Lassan felmerült a gondolat széles társadalmi alapon nyugvó, a társadalmi erőket képviselő és összefogó közigazgatási testület létrehozására, mely a kormány megalakulásáig a városi önkormányzat irányítását átvenné. Ennek a gondolatnak a szülője a Kommunisták Magyar Szervezete volt. Azonban nem vaktában cselekedett. Kutatta a legjobb megoldás módját, minden javaslatot alaposan megvitatott, és csupán ezek után született meg az elhatározás: tanács létrehozása, melyben helyet foglalnának a pártok és szakszervezetek, a földművesek, a hagymakertészek és iparosok, kereskedők, felekezetek képviselői és a vezető tisztviselők. A tanács határozatai utasításul szolgálnak a közigazgatási gépezetnek, s felette ellenőrzési jogkört gyakorol. A tervezetet a pártvezetőség megbeszélte a többi pártokkal, a Polgári Városparancsnokkal és a szovjet városparancsnokkal. Ennek eredményeként 1944 november 20-án alakult meg az 59 tagú *»Városi Képviselőtestület Ideiglenesen Pótló Bizottság«*, melynek tagjai sorában helyet foglaltak a munkások és a parasztság minden rétege, az értelmiség, a felekezetek és a polgárság képviselői. Ugyanaznap ült össze az alakuló ülés. Könyves-Kolonics József városparancsnok röviden számot adott az elmúlt két hónap munkájáról. Megmagyarázta, »hogy a megalakuló bizottság működése ideiglenes jellegű és csak addig tart, amíg kormányhatalom fogja a további dolgok menetét megszabni«. Közölte azt is, hogy a szovjet katonai parancsnokságnak is határozott kívánsága, hogy e bizottságba mindenkit be kell venni, aki valamely osztályt, társadalmi réteget reprezentál, kivéve a fasisztákat [51]. Az ülésen elhatározták a szakszervezetek felállítását is, de egyelőre csak a jogügyi bizottságot alakították meg [52]. A november 29-i ülésen tárgyalták a képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság hatáskörét, jogkörét, tanácskozási rendjét és határozathozatalának módját. A Bizottság egyhangúlag kimondta, hogy hatáskörébe tartoznak a város szervezési szabályrendeletében felsorolt ügyek, valamint azok, amelyeket külön törvény utal hozzá. A tanácskozási rend és határozathozatal módja tekintetében ugyancsak a szervezési szabályrendelet rendelkezései az irányadók, azzal az eltéréssel, hogy a határozathozatalban azok a tisztviselők, akik a bizottságnak hivatalból tagjai, nem vehetnek részt, szavazategyenlőség esetén azonban a bizottság elnöke köteles szavazatával dönten [53]. (A polgári városparancsnokság ezzel gyakorlatilag befejezte működését. Azonban rövid ideig még mint összekötő szerv működött a szovjet parancsnokság és az ideiglenes képviselőtestület között.) Rögtön a bizottság megalakulását követően a második ülésen már támadás érte a bizottságot egyes szociáldemokraták részéről. Az ülésen felszólaló egyik szociáldemokrata bizottsági tag nem vette tudomásul, hogy a képviselőtestület helyett ezt a bizottságot hívták össze. Véleménye szerint e bizottságot a képviselőtestület régi tagjaiból kellett volna összeállítani. Bár az ideiglenes bizottságban minden társadalmi osztály képviselve volt, egyes szociáldemokraták e testületet nem tartották »demokratikusnak«, mert nem a régi virilis, vagyonon alapuló képviselőtestületet hívták be teljes egészében.

A bizottság első tevékenysége a helyzet felmérése volt. E célból november 23—30 között népszámlálást rendelt el, amely a lakosság összeírásán kívül kiterjedt a földekre, állatállományra, élelmiszerkészletekre is. Munkájának középpontjában három fő kérdés megoldása állott: a kereskedelmi munka megindítása, a lakosságnak élelemmel és ipari cikkekkel ellátása; a pénzügyi helyzet megjavítása, végül az őszi és tavaszi mezőgazdasági munkák biztosítása.

Az üzletek lassan szinte kivétel nélkül kinyitottak, bár az üzleti forgalom áruhiány miatt a minimálisra csökkent. A kereskedelem pangása azonban a más városokkal folytatott cserekereskedelem és a Vörös Hadsereg terményvásárlásai folytán kezdett megszűnni. Látván a rendeződött viszonyokat és a szovjet parancsnokság megnyugtató magatartását, a magánvállalkozók kedve is megjött. Már 1944 végén, de főként 1945 elején számos vállalkozó nyújtotta be kérvényét üzem vagy kereskedelem megnyitásának engedélyezését kérve. Sőt 1945 februárban már akadt vállalkozó külföldi mezőgazdasági gépek behozatalára is [54].

A városi kenyérgyár felállításával meggyorsult és olcsóbbá vált a kenyérellátás. (Ennek köszönhető, hogy az inflációs időkben Makón általában 37 % -kal volt olcsóbb a kenyér az országos átlagárnál.) November-december hó folyamán ismételten szabályozták a sertésvágások utáni beadásokat, s így december közepén elérték, hogy az ellátatlanok részére zsirfejadagot tudtak biztosítani [55]. A nem Makón termelt élelmi és ipari cikkekkel való ellátásban azonban komoly zökkenők voltak, és 1945 elejére komoly hiányok mutatkoztak. Ezek pótlására a város öntevékenyen csereüzleteket szervezett már felszabadult városokkal. (Salgótarjából vöröshagymáért dróthuzalt és szeget kaptak, a Hazai Fésűsfonótól és a Hazai Kötszővőtől liszt, hagyma, zöldség ellenében szövetet, sót, rézgálicot, lúgkövet [56], egy budapesti nagyipari üzemtől ugyancsak vasárut, Tatabányától, Dorogtól, Salgótarjától szénét, az Első Magyar Papíripari R. T.-től papírt, a Salgótarjáni üveggyártól üvegárut kaptak. — Az ellátás érdekében elnézték, a só, élesztő csempészését a szomszédos Romániából, csak kiugró uzsoraár esetén léptek közbe. A »nemzetközi cserekereskedelem« Makón és környékén különösen Araddal volt élénk, ahonnan különböző élelmiszerek ellenében főként lovakat hoztak az elpusztult igaerők pótlására [58].

A város pénztára a felszabaduláskor üres maradt, a bankigazgatók minden pénzt magukkal vittek. Nem állt rendelkezésre forrás a szükségleteket kielégítő mennyiségű pénz megszerzésére. Pénzforrást jelentett az üzerektől elkobzott pénzmennyiség, főleg a külföldi pénzegységek. Jelentősebb összegek bevételeét eredményezte a város által a korábbi években kiadott kölcsönök és árvíz-kölcsönök folyamatos beszedése, valamint az adók befizetésére vonatkozó rendeletek alapján befolyó összegek. Az adóhivatal a felszabadulás után azonnal megkezdte működését, és rögtön szorgalmazni kezdte az adók befizetését. A befizetésre vonatkozó felhívás szép eredménnyel járt, amint ezt az adóhivatal vezetőjének jelentése is megállapítja [59]. A parasztság, polgárság egyaránt igyekezett kötelességének eleget tenni, ami a Horthy-korszakban sohasem volt tápasztalható. A városi számvevőség október-novemberi zárószámadása szerint a két hónapban 180 228,84 P folyt be. A rendes kiadások összege 113 661,57 P-t tett ki, a maradvány azonban közel sem volt elegendő a háború követ-

keztében keletkezett rendkívüli kiadások fedezésére [60]. A hiányzó összegeket a város egyéb források hiányában kiviteli vámok bevezetésével oldotta meg úgy, hogy a kivitt élelmiszerek után általában 10 %-os kiviteli illetéket szedett. Ez alól kivételt képeztek a kis mennyiségben kiszállított élelmiszerek [61], majd a későbbi, december, január stb. hónapokban Budapestre magánosok által szállított élelmiszerek. Illetéket szedtek a városba érkező idegenektől »tartózkodási engedély« címén, valamint az elmenekült és visszatért ingatlantulajdonosoktól vagyonukba való visszahelyezésükkor. Ilyen esetben a vagyon nagysága szerint, vagyonörzési és kezelési díjat fizettek.

A pénzügyi kiadások csökkentése érdekében a közigazgatás létszámát is csökkentették, és az így felszabaduló munkaerőt mezőgazdasági munka vállalására szolgáltatták fel, mivel a mezőgazdaságban legalább 10 000 emberre lett volna szükség [63]. Meg kell említenünk, hogy a makói bankok (Arad-Csanádi Gazdasági Takarékpénztár, Makói Népbank RT., Makói Takarékpénztár RT., Makói Gazdasági Hitelszövetkezet mint az OKH tagja) csupán 1945 nyarán kezdték meg működésüket.

Az őszi és téli harcok után egyre nyilvánvalóbb lett, hogy az ország élete, jövő évi kenyere azoktól az országrészekről várható, amelyek az ősszel és télen felszabadultak, és így idejében hozzá tudtak fogni a mezőgazdasági munkákhoz. Ilyenek elsősorban az ország déli, délkeleti részei, közöttük Makó is. A város földterülete 45 671 hold 1342 négyszögöl, melyből 36 558 hold 268 négyszögöl szántó, a többi legelő, rét, szőlő, kert, erdő, nádas stb. Az igaerő a megművelendő terület nagyságához hasonlítva közelről sem volt elegendő, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az igaerőt a városnak egyéb fuvarozási célokra is igénybe kellett vennie. Látván a veszélyt, melyet a mezőgazdasági munkák elmaradása okozhat, a bajok megelőzésére a Képviselőtestület Ideiglenesen Pótló Bizottság 1944 november 29-én tartott ülésén a Kommunista Párt előterjesztésére elhatározta, hogy a város határát termelési körzetekre osztja fel, s minden körzet élére körzeti megbízottat állít. »A körzeti megbízottaknak kötelessége gondoskodni arról, hogy a körzetben földdel bíró gazdák, valamint a körzetben lévő ígás állatok, traktorok vagy más gazdasági gépek igénybevételével, a lehetőséghez képest, minden földterület bemunkáltassék... A körzeti megbízottak mint hatósági személyek Makó m. város hatóságát képviselik, akiknek az utasításait a körzethez tartozók teljesíteni tartoznak. Az ellenszegülők közérőre rendeltetnek be« [54]. A körzeti megbízottak feladata volt tehát, hogy körzetükben minden rendelkezésre álló erővel biztosítsák a föld folyamatos megmunkálását, s minden igaerőt — bárkiét — a körzetben közös munkára használhattak fel. Így biztosították azt is, hogy az ígával nem rendelkező kisbirtokosok és kishaszonbérlok földje is megmunkálás alá kerüljön.

A város határát 44 körzetre osztották. A körzetvezetőket valamenynyien a saját körzetükbe tartozó parasztok közül jelölték ki. Okos és előrelátó intézkedés volt ez. Parasztokra bízta a föld megmunkálásának irányítását, ugyanakkor az MKP és az ideiglenes intézőbizottság minden segítséget megadott munkájuk eredményes végzéséhez. Különösen fontos és előrelátó intézkedés volt ez azért, mert így az igaerővel nem rendelkező kisparasztok földje is megmunkálhatóvá vált. Ez az intézkedés felkeltette a parasztság buzgalmát, megerősítette az új rendszer iránt eb-

redező bizalmát, és hozzájárult a munkás-paraszt szövetség létrejöttéhez. A körzeti rendszer eredményeképpen *november végétől* januárig a sok eső ellenére is hatezer holdat vetettek be őszi gabonával. A fagy beálltával a körzeti megbízottak az igaerőt az elmaradt betakarítási munkákra használták fel.

A Kommunista Párt kezdeményezésére 1945 január 29-én jelent meg a főispánnak az elhagyott birtokok haszonbérbe adására vonatkozó rendelete [65]. Elsősorban a volt cselédek, mezőgazdasági munkások, aratómunkások, napszámosok jutottak haszonbérlethez, s a megmaradt földet az 1—5 holdas törpebirtokosok között osztották fel. Rendkívül méltányosan állapították meg a haszonbéreket (holdanként két mázsa gabona), s ez nagy mértékben hozzájárult a munkakedv fellendítéséhez. Igen jelentős kezdeményező szerepet töltött be a megműveletlen földek megmunkálásában a Földmunkások Szakszervezete. A nincstelen parasztok nevében és érdekében erőteljes szervező munkát fejtett ki, mikor kérte, és vállalta, hogy a nincstelen parasztok haszonbéres alapon megmunkálják az elhagyott földeket [66].

A viszonyok rendeződésével megnőtt a parasztság munkakedve. Ez a hatalmas munkakedv, s az erők összefogása tette lehetővé, hogy a tavaszi munkák lendülettel, ütemesen s a viszonyokhoz képest gyorsan haladtak. 1945 március 20-ig már 12 125 hold volt felszántva és 11 029 hold bevetve [67], május másodikára pedig csupán 4000 hold megmunkálása maradt hátra [68]. A traktorok munkábaállítását, melyet üzemanyaghiány késleltetett, nagy mértékben elősegítette a szovjet parancsnokság ismételt baráti segítsége: sok esetben biztosított üzemanyagot a mezőgazdasági munkákhoz.

A Kommunista Párt maga vette kezébe a főváros élelmiszerellátásának megszervezését. A Párt javaslatára a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945 február 28-án felhívással fordult az ország népéhez a főváros lakosságának megmentése érdekében: »Romok közt, víz és világítás nélkül, ablaktalan házakban tengődünk. Tegnap a háború, ma az éhínség, holnap a járvány tizedeli meg sorainkat. Nők és gyermekek halnak éhen, férfiak esnek össze munkahelyükön. A fasiszta gyilkosok hagyatéka ez.« Elsónek a Vörös Hadsereg sietett Budapest lakosságának segítségére. Bár a háború még az ország területén folyt, megnyitott minden utat és 20 000 tonna élelmiszert küldött. A főváros szörnyű helyzete és a megrázó erejű felhívások Makón sem maradtak visszhang nélkül. A makói kommunisták kezdeményező és szervező munkája nyomán még Buda felszabadulása előtt, 1945 február 2-án elindult az első vonat Makó élelmiszeradományával Budapest felé: kenyérrel, liszttel, zsírral és szalonnával. A tíz vagonból álló szerelvény száz tonna élelmiszert vitt a fővárosba. Ezt márciusban négy, áprilisban egy szerelvény követte. A Makói Közellátási Felügyelőség május 23-án összeállított adatai szerint: 74 vagonnal kb. 880 ezer 745 kg élelmiszer ment Budapestre [69]. Ezenkívül a közellátási kormánybiztos, a városi és községi előljáráások által kiadott szállítási engedélyek alapján kb. 980 ezer kg élelmiszert szállítottak el Budapestre fővárosi szervezetek vagy magánszemélyek [70]. Az elszállítás megkönnyítésére a város vezetői, mint említettük, lemondottak a Budapestre szállított élelmiszerek kiviteli vámjáról, holott ezzel a város bevételétől esett el. De a makóiak az élelmiszerszállításon kívül más módon

is segítséget nyújtottak Budapest népének. 1945 tavaszától 158 fővárosi gyermek gondozását vállalták el [71].

Makó városa és Csanád megye azonban nem csupán Budapest segítségére sietett, hanem a bányavárosokba és ipari üzemek részére is jelentős mennyiségű élelmiszert szállított. (Egy főispáni kimutatás szerint Makóról és a megye többi községéből kb. 15 000 q-t szállítottak Tatabányára, Salgótarjánba, Csepelre, és más gyárakba, bányákba stb [72]. Mindez kétségtelen bizonyítéka a párt politikája helyességének és munkájának jelentős sikere, biztató jele a falu és a város közeledésének, s bizonyítéka a munkás-paraszt szövetség kezdődő kialakulásának.

V. A Nemzeti Függetlenségi Front politikájának és a Csanádmegyei Nemzeti Bizottság munkájának kibontakozása Makón

A Vörös Hadsereg szétzúzta a régi fasiszta államhatalmi szervezetet. A már felszabadított országrészekeken megnyílt a lehetőség új állam, új és demokratikus hatalom megteremtésére. Az új magyar állam alapjait a felszabadított területen létrejött demokráikus erők rakták le, amelyek e közös céllal a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba* tömörültek. Végeredményben tehát az 1944 december 2-án Szegeden megalakult Függetlenségi Front volt az első lépés az új magyar állam megalakítása során. A Kommunista Párt által készített programját december 3-án terjesztették a szegedi dolgozók nagygyűlése elé. A program, bár a Függetlenségi Frontban jelentős számban foglaltak helyet a polgári demokrácia hívei, forradalmi demokratikus program volt, túllépte a polgári demokrácia szűk kereteit. (Célul tűzte ki a nagytőke kizsákmányolásának korlátozását, a tőkés monopóliumok hatalmának megtörését, a nagybirtokok felszámolását.) A programot a szegedi és makói nagygyűlés óriási lelkesedéssel fogadta el, annál is inkább, mert makói viszonylatban már a felszabadulás óta eltelt rövid idő alatt is számtalanszor tapasztalták, hogy eredmények elérésére a legjobb eszköz a társadalom erőinek legszélesebb összefogása. A program alapján 1944 december 21-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Másnap megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amely magáévá tette a Függetlenségi Front programját és ennek alapján készítette el kormánynyilatkozatát.

Az ideiglenes országgyűlésbe történő választások előkészítésére az Előkészítő Bizottság megbízásából 1944. december 16-án Erdei Ferenc jött Makóra. Még aznap délután megbeszélésre hívta össze a Makón működő pártok vezetőit. A nemzetgyűlést előkészítő bizottság városonként állapította meg a képviselők számát. Makóra tizenkettőt állapítottak meg, ami más városhoz viszonyítva is jelentős. Szeged 25, Debrecen 23, Hódmezővásárhely 15. Szükségesnek látták, hogy az ideiglenes bizottság által elfogadott javaslatot a nép megvitassa, és szentesítse a jelölt képviselők kiküldetését. A pártközi értekezlet elvként fogadta el — szem előtt tartva a Függetlenségi Front programját — a politikai irányzatok arányos képviseletét a fasiszták kivételével. Makón ekkor két ténylegesen megalakult párt működött, a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt, két pártnak, — a Nemzeti Parasztpártnak és a 48-as Függetlenségi Kossuth Pártnak — szervezése pedig előrehaladott stádiumban volt. A Kis-

gazda Párt szervezése ekkor még kezdetleges állapotban lévén, a pártközi értekezlet nem vette figyelembe a mandátumok elosztásánál [73]. A pártközi értekezlet javaslatát december 17-én terjesztették a Képviselő Testületét Ideiglenesen Pótló Bizottság elé. A bizottság némi vita után, melyet a Kisgazdapárt kihagyása váltott ki, egy ellenszavazattal elfogadta a javaslatot. Még ugyan azon a napon a lakosság elé terjesztették, és a népgyűlés egyhangú lelkesedéssel hagyta jóvá a képviselőjelöltek kiküldését [74].

A Nemzeti Függetlenségi Front felhívása alapján nagy lendülettel indult meg a nemzeti bizottságok megalakulása.

Makón január 6-án ült össze a *Csanádmegyei Nemzeti Bizottság* alakuló ülése, hogy biztosítsa az egész megye és Makó területén a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok helyi szerveinek együttműködését, és a kormányprogram végrehajtására mozgósítsa a tömegeket. Ott, ahol az Ideiglenes Kormány megalakulása előtt már működtek a Nemzeti Bizottságok, működésük súlypontját a helyi közigazgatás helyreállítása, újjáalakítása és működésük irányítása alkotta. Ezt a szerepet Makón a Polgári Városparancsnokság, a megye területén pedig a Vármegyei Ötös Bizottság végezte el. Így joggal tekinthetők e szervek a Nemzeti Bizottság »jogelődeinek«, az ország első népi szerveinek. Tény az, hogy az első két szervezet összetételében nem volt olyan széles, mint a Nemzeti Bizottság, de akkor (szeptember, október) nem is volt lehetőség szélesebbkörű bizottságok megteremtésére, hiszen a Szociáldemokrata és a Kisgazdapárt csak hetek, hónapok múlva ocsúdott fel a kábulatból. A Csanádmegyei Nemzeti bizottságban a négy párt 2—2 taggal, a szakszervezet 3 taggal volt képviselve, a tizenkettedik pedig a bizottság titkára volt. A Nemzeti Bizottságok általános feladatainak ismertetése után az első ülésen szavazattöbbséggel megválasztották a bizottság elnökét: Farkas Imre, a Magyar Kommunista Párt képviselője személyében, alelnöknek pedig a Nemzeti Parasztpárt egyik képviselőjét, illetve ennek főispánná történt kinevezése után a Szociáldemokrata Párt képviselőjét [75]. Január 21-i ülésükön vitatták meg a működésükhöz elengedhetetlenül szükséges szervezési szabályokat [76]. Az elnök havonként köteles összehívni a bizottságot, de két bizottsági tag kérelmére bármikor. A bizottság határozatképességéhez a tagok kétharmadának (8) jelenléte szükséges, de ha valaki akadályozva van, az illetékes pártnak jogában áll helyette mást kiküldeni [77].

A Nemzeti Bizottság főfeladatát az első időkben a községi Nemzeti Bizottságok megalakításában látta, s rövid időn belül létrehozta a falvak Nemzeti Bizottságait. E bizottságok munkája felett felügyeletet gyakorolt, irányította és időnként felülvizsgálta munkájukat. Nem egy esetben változtatta meg határozataikat, sőt olyan esetben, mikor nem a Függetlenségi Front összefogást célzó elveinek megfelelően alakultak meg, feloszlatta és újjá alakíttatta őket [78]. Ügyelt a községi előljárásságok megválasztásánál a demokratizmus biztosítására is. Így megsemmisítette a kassaperi képviselőtestület megválasztását a titkos szavazás megsértése miatt [79]. A Csanádmegyei Nemzeti Bizottság állást foglalt minden elvi, valamint nagyobb jelentőségű gyakorlati kérdésben, és döntésének minden hatóság kötelese volt alávetni magát.

A már említett Termelési Bizottságot a N. B. hozta létre február

27-én, a tavaszi munkák megkezdésének küszöbén. A Termelési Bizottság 25 tagú lett, a pártok és a szakszervezetek 5—5 tagot delegáltak, és résztvett munkájában a város gazdasági felügyelője is, mint szakember [80]. A tavaszi mezőgazdasági munkákat már ez a bizottság irányította a körzeti megbízottakkal karöltve.

A Kommunista Párt javaslatára a Nemzeti Bizottság fenntartotta magának a jogot a rendőrség intézkedéseinek felülvizsgálására. Az említett javaslatra megvizsgálták a mezőhegyesi internáló tábort, és egyik alkalommal harminc, komolyabb indok nélkül internáltat bocsátottak szabadon [81]. Ezzel nagy mértékben hozzájárultak a közvélemény megnyugtatóához; erre egyes önkényes rendőrségi intézkedések miatt szükség is volt.

A Nemzeti Bizottságnak jelentős határozata volt az első szabad május elsejének és Makó felszabadulása évfordulójának megünneplésére vonatkozó rendelet. E napot — május 1-ét — a dolgozó kéz, a munka ünnepévé nyilvánította [82]. Ugyanígy rendelte el szeptember 26-nak, Makó felszabadulásának megünneplését is [83]. Egyes régi törvényeket és rendeleteket a helyzetnek megfelelően alkalmaztak és átalakítottak, vagy éppen hatályon kívül helyezték. (A Nemzeti Bizottságot megelőző Polgári Városparancsnokság pl. még 1944 november 13-án hatályon kívül helyezte a zsidótörvénnyel kapcsolatos összes rendeleteket [84]. Módosították a 6740/1941. M. E. sz. rendeletet, mely arról szól, hogy a szükségletet meghaladó lakásrészeket közalkalmazottak és köztisztviselők részére igénybe lehet venni. A dolgozókról való állandó gondoskodást tükrözi a kommunisták kezdeményezése, hogy az említett törvény hatályát a Cs. N. B. valamenyi rászorult dolgozóra kiterjesztette [85].

A Cs. N. B. még számos egyéb irányú tevékenységet is végzett. Széleskörű akciót indított az Ellenállási Mozgalom harcaiban hősi halált haltak hozzátartozóinak megsegítésére [86]. Gondoskodott arról, hogy a kultúra értékes termékeit megóvjá a pusztulástól [87]. Közreműködött az önkormányzati szervek végleges megalakításában is [88].

Mint számtalan helyen az országban — különösen az ideiglenes kormány és a törvényhatósági bizottságok megalakulása után — a reakció Makón is felvetette a nemzeti bizottságok megszüntetésének gondolatát. Makón már a megalakulást követő napokban megindult a Kisgazdapárt akciója, melyet időnként a Szociáldemokrata Párt egyes vezetői is támogattak. Először belülről támadták azt a bizottságot, amelyet a Nemzeti Függetlenségi Front programjának elfogadásával maguk is szükségesnek ismertek el, és részt vettek munkájában. Hol túlkapásokkal, hol gyengekezűséggel vádolták [89]. Május 23-án a kisgazdák és a szociáldemokraták képviselői kimondták, hogy a Nemzeti Bizottság további tevékenységére — miután az összes önkormányzati szervek már vármegyeszerte megalakultak — nincs szükség [90]. Újabb támadási hullámot váltott ki a makói Paraszt Szövetség kérelmének elutasítása, képviselőinek a Nemzeti Bizottságban való részvételével kapcsolatban [91]. Ez a harc 1945 közepén különösen pedig a Délvidéki Független Hírlap (makói kisgazda újság) megindulásával öltött nyilvánosabb formát. Makón a Nemzeti Bizottságot ért támadások ellen a Kommunista Párt a Parasztpártra és a szakszervezetekre támaszkodva harcolt következetesen, érvényt szerezve a Nemzeti Függetlenségi Front politikájának.

A Nemzeti Függetlenségi Front és az Ideiglenes Nemzeti Kormány programjának megfelelően 1945. január 24-én alakult meg az *Igazoló Bizottság* [92]. A bizottság nagy csaták színtere volt, és egész működésére rányomták bélyegüket főleg a Kisgazdapárt és egyes szociáldemokraták részéről folytatott mentési akciók. Ezt gyakran úgy sikerült elérniük, hogy az eljárás alá kerülőt beléptették az egyik vagy másik pártba, és »mentőtanúk« tömegét vonultatták fel. A Csanádmegyei Nemzeti Bizottság felügyeleti jogot gyakorolt az Igazoló Bizottság munkája felett, és meg nem felelő határozatok esetén új vizsgálatra, új határozathozatalra utasította. Elvi határozatot hozott a Nemzeti Bizottság egyes igazolási esetekre vonatkozóan. Kimondta, hogy mindazon tisztviselői ki-nevezések érvénytelenek, melyeket a Kállay-kormány eltávolítása után következett kormányok eszközöltek, mert »az állami szuverénitás a betolakodó és megszálló német hadsereg miatt nemcsak korlátozva volt, hanem ténylegesen meg is bénított. Ezen tisztviselők az ilyen állásokban nem igazolhatók, legfeljebb az előbbi viselt tisztségükben.«

A népi bizottságok felbecsülhetetlen munkát végeztek az ország újjáépítése, a demokratikus rend győzelemre juttatása érdekében. Bár munkájukat nem szabályozta törvény, feladatuk és hatáskörük nem volt megszabva, mégis segítségükkel épült újjá az egész ország, mert a nép kezdeményező erejét képviselték és a nemzet összefogását célzó politikát, a Nemzeti Függetlenségi Front politikáját szolgálták.

VI. A földreform

Makón a hagyma termelése háromféle gazdasági formában folyt: 1. Uradalomban és gabonatermelő nagygazdáknál mellékesen termelték, jó hagymaárra számítva (400—500 gazdaság); ezek a gazdaságok nem voltak kitéve a hagymapiac ingadozásainak. 2. 1—2 holdtól kb. 20 holdig terjedő birtokokon a hagyma már főtermény, amely jó piaci konjunktúra idején a gyarapodás lehetőségét biztosította, de a megélhetés és a gazdasági egyensúly megtartása érdekében egyebet is termelt (kb. 1000 gazdaság). 3. Kertészgazdaságok apró saját, vagy bérelt földön. E gazdaságok kizárólag a hagymatermelésből éltek, s teljes egészében ki voltak szolgáltatva a válságoknak, a piaci árak ingadozásainak (kb. 2000 gazdaság) [93]. A cselédek, zsellérek, törpebirtokosok életszínvonala rendkívül alacsony volt. A feles és harmados bérlőktől, akik 0,5—1—2 holdat béreltek, példáulanul magas haszonbért szedtek, mert a kevés földre rengeteg földnélküli ajánlkozó volt. Különösen a harmincas évektől emelkedett rohamosan a haszonbér: 1928-ban 110,— pengő, 1935-ben 200—235 pengő, 1939-ben 270—300 pengő. (A marosillei püspöki uradalomban 1939-ben egy hold haszonbére 320—360 P.) Így a hagyma termelési költségeinek egyharmada, fele ment el haszonbérre. A gazdasági válságok még súlyosbították a helyzetet: 1922, 1930, 1938-ban, mikor a hagyma ára a termelési költségeket sem fedezte, a hagymásoknak potom pénzért kellett elvesztegetniük terményüket [94]. A makói tőke nem nyújtott segítséget. A bankok megtagadták a hitel folyósítását a kishagymásoktól, hiszen nem volt elegendő birtokuk a kölcsön fedezetére, kezességet pedig a »módosabbak« nem igen vállaltak a szegény hagymásokért. A kishagymásokat,

Kisbérllőket így állandóan a tönkremenés fenyegette. Éhség és nyomor veszélyeztette életüket. Táplálékuk gyenge minőségű, lakásuk zsúfolt, egészségtelen. Jellemző a hagymások életviszonyaira, hogy 1934—35 telén a város 6000 családnak »volt kénytelen« segélyt adni, hogy pusztá életüket tovább tengessék [95]. A hagymás kisparasztk helyzetete csupán a felszabadulás után változott meg. A földreform során a nincstelen zselércsaládból, kisbérllőből, cselédből birtokos lett. Megszabadult válságos helyzetétől, a piaci ár ingadozásaitól és a földuzsorsától.

A Magyar Kommunista Pártnak megalakulásától kezdve határozott célkitűzése volt a nagybirtokrendszer megszüntetése. Felszabadulásunk első napjaiban a Magyar Kommunista Párt volt az első, amelyik felvetette a földreform szükségességének kérdését. A Függetlenségi Front programja magáévá tette a földreform megvalósításának követelését, és a december 22-én kiadott kormánynyilatkozat leszögezte, hogy »az ország gazdasági talpraállítására, a parasztság évszázados álmainak valóra váltására, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására az Ideiglenes Nemzeti Kormány haladéktalanul földreformot hajt végre...«. Tehát a földreformot, a parasztság évszázados jogos kívánsága mellett még két lényeges szempont tette sürögősen szükségessé. Az egyik az, hogy a feudális reakció erejét megtörni és a proletárdiktatúra alapjait lerakni, a munkás-paraszt szövetséget, mint a hatalom kérdésének legfontosabb talpkövet, megvalósítani lehetetlen a földreform nélkül. Másodszor pedig az is sürgette, hogy a nagybirtokosok zöme elmenekült, földjeik megnunkálatlanul, parlagon heverték, veszélyben forgott az ország kenyere. A parasztság öntevékeny földfoglalása, a helyi szervek intézkedései nem bizonyultak elegendőnek a probléma megoldására, csupán egyetlen megoldás biztosíthatta a föld gyors, alapos és zavartalan megművelését — a föld kiosztása a parasztság között.

1945 március 17-én fogadta el a minisztertanács a földművelésügyi miniszter beterjesztett javaslatát, mely a földosztás végrehajtását magára a földműves népre bízta. Ezek a bizottságok a már felszabadult területen a rendelet meghozatala előtt a kommunisták kezdeményezésére igen sok helyen megalakultak, és hozzáfogtak a földosztás előkészítéséhez. Makón 1945 február 20-án a Kommunista Párt és a Földmunkás Szakszervezet kezdeményezésére, a nincstelen parasztság kívánságának megfelelően a Nemzeti Bizottság foglalkozott a Földigénylő Bizottság megalakításának kérdésével [96], és azt létre is hozta. Február hó folyamán a város parasztságának küldöttsége kereste fel a földművelésügyi minisztert, hogy közvetlenül is kifejezze a földreform gyors végrehajtására irányuló kívánságát. Nem sokáig kellett várni. Március 16-án megalakult a Csanádmegyei Földbirtokrendező Tanács, amelybe a hivatalosan kinevezett szakembereken kívül a pártok, ill. a Nemzeti Bizottság delegáltak tagokat. Március 17-én létrejött a makói *Földigénylő Bizottság*, amely azonnal megkezdte működését. Makó határában mint ismeretes, jelentős nagybirtokot nem találunk. Csupán a város rendelkezett több mint ezer holddal, amelyet a felszabadulás előtt parcellákban haszonbérbe adott ki. A szántók 90 %-a 25 k. holdon aluli birtok volt. Így a jelentős számú makói földigénylőt a város határában lévő földekből kielégíteni nem tudták. Az igénylők zömének a megye egyéb területén lévő birtokokból juttattak, ún. a kiszombori Rónay birtokból, a lelei püspöki uradalomból,

a királyhegyesi Blaskovits uradalomból, a földéaki Náway uradalomból, főként pedig a mezőhegyesi állami birtokból. (A város földjét 100 hold kivételével a korábbi kishaszonbérlok kapták meg.) A megye területén valamennyi rászoruló földet kapott. Egy későbbi adat szerint [97] Makón 2633 földigénylő volt. Ebből egy holdig 1794 igénylő, 1—5 holdig 654, 5—10 holdig 180, 10—20 holdig pedig 5 igénylő kapott. (Az egy, vagy ennél kevesebb holdat kapott igénylők nagy száma onnan adódott, hogy az igénylők zömének hagymakertészethez volt szüksége földre.) Május elejére Makón és Csanád megyében az igénybe vett földek 90 %-át ténylegesen ki is osztották. Főleg ennek köszönhető, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkák időben elvégezhetők voltak. A megye parasztságának soraiban (Makó kivételével) a földreform végrehajtásának kezdetén bizonyos tartózkodás volt észlelhető. Oka részben az volt, hogy sok esetben elhitték a terjesztett rémhíreket, részben pedig 1919 emléke is nyomot hagyott bennük. Mikor látták, hogy a földet már mérik, és április 4-én az egész ország felszabadult, fellobbant évszázados föld utáni vágyuk és lelkes hangulat lett úrrá az egész parasztságon.

A makói parasztok tehát felosztották a földet, melyet évszázadok óta műveltek meg veritékes munkájukkal, de eddig a munka gyümölcse nem volt az övék. A Makó-környékbeli földbirtokosok elmenekültek. Akadtak azonban védelmezők, különösen a makói Kiszgazdapárt körében. A földreformot meg nem akadályozhatták, de igyekeztek késleltetni végrehajtását. Már 1945 február 20-án a földreform rendelet megjelenése előtt ellenezték »nem kell elsietni« jelszóval [98] az öntevékenyen létrejött bizottság megalakulását, majd a végrehajtás során kísérelték meg a birtokosok földjeinek mentesítését az igénybevétel alól. Midőn ezek a kísérletek is nagyrészt kudarcba fulladtak, magát a rendeletet kezdték támadni. A makói kommunisták sikerrel vették fel a harcot a kísérletekkel szemben. A Nemzeti Bizottságban, Földigénylő Bizottságban, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsban meg tudták akadályozni a reakciós kísérleteket. A Kiszgazdapárt szándékait, »új terveit« a Makói Népújság hasábjain leplezték le a »Veszélyben a föld« című cikkben [99].

A földreform végrehajtása során adódtak hibák, baloldali túlkapások. A régi-makói kommunisták 1919 szellemében nevelkedtek. Szeretettel ápolták a Tanácsköztársaság emlékét, a 25 éves terror és elnyomás ideje alatt pedig nem igen volt alkalmuk elméleti tudásuk fejlesztésére. Az elméleti képzettség hiánya volt a hibák eredője. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a makói kommunisták és a Nemzeti Bizottság minden lehető támogatást megadtak az új birtokosoknak ahhoz, hogy új életüket minél gyorsabban, minél kevesebb zökkenővel indíthassák meg [100]. Mindezek alapján és a hibák ellenére a parasztság bizalma megnőtt a Kommunista Párt irányában. A bizalom növekedését azon lehetett lemérni, hogy a pártnak nem volt szüksége érdemei hangsúlyozására, maga a parasztság beszélt erről, és emelte ki a Kommunista Párt érdemeit.

*

Április 4-én az egész ország felszabadult a fasiszta elnyomás alól, a munkásosztály vezető osztály lett, részese a hatalomnak, szoros szövetségben a szegény-parasztsággal. A Magyar Kommunista Párt helyes

taktikájával, a tömegek rendszeres mozgósításával egyre jobban elmélyítette a munkásosztály vezető szerepét az országban. A felszabadult Makó története is világosan tükrözi e helyzetet.

A munkásosztály Makón is már kezdettől fogva részese volt a hatalomnak és vezető ereje a városnak. A harcban eredményesen alkalmazták a párt taktikáját, a »felülről« folytatott harc kombinálását, az »alulról« folytatott kezdeményezésekkel. Azóta több mint egy évezed telt el. Makó népe a párt vezetésével élt a szabadság-nyújtotta lehetőségekkel. A parasztok birtokukba vették az urak földjét, s megindultak az új élet útján. A város ipara is jelentősen kifejlődött. A már működő üzemek kibővültek, és új üzemek épültek fel. Nagyobb lett az iskolahálózat, a Járási Könyvtár, szépen fejlődik Makó ifjú múzeuma, a József Attila Múzeum is [101].

JEGYZETEK

- [1] Statisztikai Közlemények, Magyarország földbirtokviszonyai az 1935-ös évben, Bpest, 1937. 102. kötet. 74. és 123. lapok.
- [2] Magyar Statisztikai Közlemények 85. köt. Az 1930. évi népszámlálás II. rész. 170—171. és 262—264. lapok. Bpest, 1934.
- [3] Magyar Statisztikai Közlemények, az 1941-es népszámlálás, demográfiai adatok. 54—55 és 518—519-es lapok. Bpest, 1947. Kézirat gyanánt.
- [4] Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930-as népszámlálás. 86. kötet. II. rész, 262—264. és 396. lapok. Bpest, 1934.
- [5] Makói Friss Újság 1943. december 11. száma. (Meg kell jegyezni, hogy a »legszélsőségesebb« jelző túlzás, hiszen nem mindannyian a kapitalizmus megdöntésének és a munkásosztály hatalomra jutásának, hanem többségükben csupán különböző reformoknak voltak a hívei.)
- [6] Az Illegális Szabad Nép, BP. 1954. 66. lap.
- [7] Dragon János, Farkas Imre, Szabó János, Kallós Lajos, Kiss Imre, Nagy István egybehangzó közlése.
- [8] A vm. th. bizottság ezen ülésének teljes iratanyaga eltűnt, a benyújtott javaslat iktatószámmal ellátott másolata (alisp. ir. 16 009/1941. H. Szabó Imre makói lakos tulajdonában van.)
- [9] H. Szabó Imre, Farkas Imre közlése.
- [10] Szegedi Allami Levéltár (továbbiakban SZÁL) Csanád-Arad-Torontál megyei főispáni iratok 44/1944.
- [11] SZÁL: Csanád-Arad-Torontál megyei alispáni iratok 16 263/1944.
- [12] SZÁL: Makói városparancsnokság iratai c. dosszié, 79 sz.
- [13] A Szegedi Posta dolgozói a Klárafalva-i távbeszélőközpont javításakor hallgatták ki a hadtestparancsnokság részére leadott telefonjelentéseket. Értesüléseiket, melyek pontosabbak voltak a magyar és német hadijelenéseknél, a rokonság, ismerősök tudomására hozták, ezáltal jelentős tömegek értesültek a valódi helyzetről. A fenti és a makói híd felrobbantására vonatkozó értesülések innen erednek. A felvilágosítást Fábián Páltól, a posta dolgozójától kaptam.
- [14] A városi képviselőtestületet ideiglenesen pótló bizottság 1944. november 20-i jegyzőkönyvéből, SZÁL: Makó város irattára, közgyűlési jegyzőkönyvek.
- [15] SZÁL: Makó városparancsnokság iratai c. dosszié, 29. sz.
- [16] Uo.: 30. sz.
- [17] Makói polgári városparancsnok felhívása 1944. október 13-án. A Makói József Attila Múzeum birtokában.
- [18] SZÁL: Makói várcsarnokság iratai c. dosszié. 77. sz.
- [19] Uo.: 30. sz.
- [20] Makói József Attila Múzeum birtokában (1944. november 3-án kiadott rendelet).
- [21] SZÁL: Makói városparancsnokság iratai c. dosszié, 49., 65. sz.

- [22] Uo. 3. sz.
- [23] Polgármester 22 405/1944. sz. hirdetmény. Makói József Attila Múzeum.
- [24] Uo.: Városparancsnokság és METESZ felhívása.
- [25] Csávas József, Diós István, Diós Sándor, Rozsnyai István, ifj. Rozsnyai István, Szabó János.
- [26] METESZ felhívása, Makói József Attila Múzeum tulajdona.
- [27] November 17-ére a makói telep kijavította a távvezetékét Kiszomborig, Kiszombortól Szegedig pedig közös megállapodás alapján a Felsődunántúli Vill. Rt. szőregi telepe állította helyre. Így november 17-től ismét a szegedi erőmű szolgáltatta az áramot. (SZÁL: Makói Vill. telep iratai N. 446/1944., K. 52/1945., K. 464/1944. és főispáni irattár 181/ 1945.)
- [28] SZÁL: Makó város irattára, közgyűlési jegyzőkönyv 1944. nov. 29. és 1945. február 12.
- [29] SZÁL: Makói városparancsnokság iratai c. dosszié, 67. sz.
- [30] Makói Népűjság 1946. április 4. szám.
- [31] SZÁL: Makói városparancsnokság iratai c. dosszié. 63., 64. sz.
- [32] Uo.: Makói közgyűlési jegyzőkönyvek, 1945. II. 12.
- [33] Uo.: Makói gimnázium iratai, 4—29/1944., 15—30/1945. és uo. az 1944. évi okt. 18-i ülés jegyzőkönyve.
- [34] Uo.
- [35] SZÁL: Makói Városparancsnokság iratai c. dosszié, 16, 52. sz.
- [36] SZÁL: Csongrád megyei Nemzeti Bizottság iratai 175/1945. sz. és Makói Népűjság 1946. IV. hó 2-i szám.
- [37] SZÁL: Makói gimn. iratai. 104/1/1944—45.
- [38] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok. 88/1945.
- [39] SZÁL: Makó város iratai, Közgyűlési jegyzőkönyv, 1945. január 9.
- [40] Burunkai Sándor, Dragon János, Farkas Imre, Kiss Imre és Szabó János.
- [41] SZÁL: Alispáni iratok. 16 497/1944.
- [42] Uo.: 16 320/1944.
- [43] Uo.: 16748/1944.
- [44] Cser József, Igaz Lajos, Kiss Imre, Sulyók József, Kallós Lajos, Dragon János, Farkas Imre, Szűcs Imre, Szabó János.
- [45] SZÁL: Makó város iratai. 1944. november 20-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [46] Délmagyarország 1944. november 19-i száma.
- [47] SZÁL: Csanádmegyei főispáni iratok. 3/1945.
- [48] P. I. P. 39/1/2. (Kiadva a Felszabadulás c. dokumentkötetben.)
- [49] Délmagyarország 1944. nov. 19. száma.
- [50] Felhívás »Makó város népéhez.« 1944. november 24. Makói József Attila Múzeum tulajdona.
- [51] SZÁL: Makó város irattára, 1944. november 20-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [52] Uo.
- [53]: Uo.: 1944. november 29-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [54] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok, 166/1945.
- [55] 25 017/1944. sz. hirdetmény. Makói József Attila Múzeum tulajdona.
- [56] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok, 202/1945.
- [57] Uo.: 254/1945.
- [58] Délmagyarország 1944. november 19-i száma.
- [59] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok, 5/1945.
- [60] Uo.: Makó város irattára, 1945. január 9-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [61] 1944. december 14-i hirdetmény. Makói József Attila Múzeum tulajd.
- [62] SZÁL: Makó város irattára. 1945. április 9-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [63] SZÁL: Makó város irattára. 1944. december 15-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [64] Uo.: 1944. november 29-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [65] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok, 69/1945.
- [66] SZÁL: Csanád megyei Nemzeti Bizottság (továbbiakban CSNB) iratai 62/1945.
- [67] Uo.
- [68] Uo.
- [69] SZÁL: Csanád megyei főispáni iratok, 62/1945.
- [70] Uo.
- [71] Uo.: 184/1945.
- [72] Uo.: 254/1945.
- [73] A pártközi értekezlet Makóról a következők megválasztását javasolta: MKP-ból Kiss Imre, Szabó János, Dragon János, Szűcs Pál, SZDP-ből Kiss Ernő,

- Zombori Lajos; 48-as Kossuth Pártból: ifj. Bíró Sándor, Galamb Ferenc; Nemzeti Paraszti Pártból: id. Erdei Ferenc, Nagy Zoltán. Két mandátumot dr. Könyves Kolonics-Józsefnek s dr. Erdei Ferencnek biztosítottak.
- [74] SZÁL: Makó város irattára 1944. dec. 17-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [75] SZÁL: CSNB. iratai, 19/1945.
- [76] Uo.: 24/1945.
- [77] Uo.: 1945. január 27-i jegyzőkönyv.
- [78] Uo.: 1945. április 19-i jegyzőkönyv.
- [79] Uo.
- [80] Uo.: CSNB. iratai 92/1945.
- [81] Uo.: 90/1945. és 105/1945.
- [82] Uo.: 172/1945.
- [83] Uo.: 326/1945.
- [84] A makói József Attila Múzeum birtokában lévő hirdetemény.
- [85] SZÁL: CSNB. iratai, 1945. Július 20-i jegyzőkönyv.
- [86] Uo.: 1945. június 1-i jegyzőkönyv.
- [87] Uo.: 194/1945.
- [88] Március 12-én alakult meg a makói városi képviselő testület 110 taggal. Közülük a négy párt 20—20 tagot, a szakszervezet 30 tagot delegált és május 24-én tartották meg a tisztújító közgyűlést, amelyen a polgármesteri tisztségre a két jelölt közül titkos szavazással az MKP jelöltjét választották meg. SZÁL: Makó város iratai. 1945. május 24-i közgyűlési jegyzőkönyv.
- [89] SZÁL: CSNB iratai, 91/1945.
- [90] Uo.: 200/1945.
- [91] SZÁL: CSNB iratai. 327/1945.
- [92] Makói Népújság, 1945. január 24. száma.
- [93] Erdei Ferenc: A makói hagyma sorsa. Jelentés 1936-ról, Makó, 1936. 13. lap. sokszorosított kiadvány.
- [94] Péter László: Hagymássors a múltban. Viharsarok 1953. május 14.
- [95] Erdei Ferenc: Makó társadalomrajza. 26. lap. (Kézirat a Szegedi Egyetemi Könyvtárban.)
- [96] SZÁL: CSNB iratai: 60—66/1945. Ennek a bizottságnak jelentős szerepe volt abban, hogy Makón és Csanád megyében gyorsan, elsőként az országban végretudják hatjani a földosztást.
- [97] Délvidéki Független Hírlap, 1946. október 26.
- [98] SZÁL: CSNB iratai: 60—66/1945.
- [99] Makói Népújság, 1945. november 3-i száma.
- [100] SZÁL: Cs. N. B. iratai 382/1946.
- [101] A felszabadulás első napjairól, heteiről, sőt a később történt számos érdekes eseményről nem minden esetben maradt fenn írásbeli feljegyzés. Az ilyen események csak szemtanúk, elsősorban a város életében jelentős szerepet betöltő vezetők visszaemlékezéseiből írhatók le. Az egyes események szereplőinek szíves közlése nyomán számos értékes adat birtokába jutottam, visszaemlékezéseik számos homályos eseményt világítottak meg. Készséges és nélkülözhetetlen segítségükért fogadják ezúton is hálás köszönetemet:
- Dr. Buday Géza, Búzás László, Dr. Diósszilágyi Sámuel, Dragon János, dr. Edenburg Andor, Farkas Imre, Fábíán Pál, dr. Hencz Aurél, dr. Horváth Zsíkó László, Kallós Lajos, Kiss Ernő, Kiss Imre, dr. Könyves-Kolonics László, dr. Ladányi György, Marczis Vilmos, Nagy István, Oltvai Ferenc, dr. Páll Endre, H. Szabó Imre, Szabó János, Szentpéteri István, dr. Szűcs Zoltán, Tari János.

ДАННЫЕ К ИСТОРИИ ОСВОБОЖДЕНИЯ ГОРОДА МАКО

И. Полани

Статья показывает время между осенью 1944 г. и весной 1945 г. жизнь того города, который первым был освобожден от ига фашизма в Венгрии. Изучение этих месяцев города Мако является важным потому, что продолжительное время он жил свободно, но полностью обособляя от страны, и в этом изолированном положении без

всякого верхнего управления, указания и распоряжения — в большинстве случаев правильным путем и методами X начал создать свой новый образ жизни. Изучение этих месяцев ясно доказывает, что с первого дня началось оформление новой жизни под руководством коммунистов, возвращающиеся из подполья. Вторым уроком истории освобождения города является самодетельность в начинании жизни народа, главным образом рабочего класса, деревенской бедноты и прогрессивной интеллигенции, а также тот факт, что эти слои населения тесно уплотнялись вокруг коммунистов. Явное доказательство этим состав и деятельность Гражданского Командования, Комитатского Тричленного Комитета, Комитета Просвещения и комитета, временно заменяющего законодательный корпус, которыми статья подробно занимается. А третьим уроком является то, что уже в первые дни была разоблачена клеветническая кампания, веденная против Советского Союза за 20 лет. Красная Армия другом пришла на землю нашей родины, советская комендатура не вмешалась в политическую жизнь города, разве не считаем «вмешательством» то, что она оказывала существенную поддержку как в материальном, так и в моральном отношении к начинанию хозяйственной, культурной жизни: заводам сырья, выписки, сельскому хозяйству рабочих скотов, школам, больнице топливо, лекарства и т. д. Несколько коротких месяцев истории освобожденного города Мако доказывает правильную политику коммунистической партии, что массы населения с этой политикой были согласны и поддерживали ее неустанной работой.

DATEN ZUR GESCHICHTE DER BEFREIUNG DER STADT MAKÓ

Von I. Polányi

Diese Arbeit zeigt das Leben jener Stadt, die als erste von dem Joch des Faschismus befreit wurde, in der Zeit zwischen dem Herbst 1944 bis zum Frühling 1945. Es ist wichtig diese Monate im Leben von Makó eingehend zu betrachten, weil die Stadt, ziemlich lange Zeit schon befreit, aber von den übrigen Teilen des Landes noch vollständig abgeschnitten war, und in dieser isolierten Lage ohne eine von oben kommende Leitung, Anweisung oder Verordnung, auf meist richtigem Wege und mit richtigen Methoden begann, ihre neue Lebensform auszugestalten. Diese Monate beweisen klar, dass vom ersten Tag an die aus der Illegalität zurückgekehrten Kommunisten die Leitung in die Hand nahmen. Das ist die eine Lehre. Als zweite Lehre geht hervor, dass das Volk, besonders die Arbeiterschaft, die Kleinbauern und die fortschrittliche Intelligenz selbsttätig an der Arbeit teilnahm, und dass sich diese Schichten der Bevölkerung eng um die Kommunisten scharten. Dies beweisen auch Zusammensetzung und Tätigkeit der Bürgerlichen Stadtkommandatur, der Fünferkommission des Komitates, des Unterrichtsausschusses, und die die Abgeordneten interimistisch vertretende Kommission, mit welchen sich die Studie eingehend beschäftigt. Die dritte Lehre, die sich aus den Vorgängen dieser Zeit ziehen lässt, ist, dass sich schon in den ersten Tagen die gegen die Sowjetunion 20 Jahre lang verbreiteten Verleumdungen als unwahr erwiesen. Die Sowjetarmee kam als Freund in unser Land, die sowjetische Kommandatur mischte sich in das politische Leben der Stadt nicht ein, wenn man es nicht als »Einmischung« betrachten will, dass sie der Stadt sowohl auf materiellem, als auch auf moralischem Gebiet die weitestgehende Hilfe zuteil werden liess, um das kulturelle und wirtschaftliche Leben, usw., wieder in Gang zu bringen, durch: Rohmaterial für die Betriebe, Bestellungen, Zugtiere für die Landwirtschaft, Heizmaterial für Schulen und Krankenhäuser, Medikamente, usw. — Diese wenigen Monate der Geschichte der Stadt Makó beweisen auch, dass die Politik der kommunistischen Partei richtig ist, und dass die Mehrheit der Bewohnerschaft damit einverstanden war und das Programm der Partei durch unermüdliche Arbeit mit Hingebung unterstützte.